

A POLGÁR

ÍRTA

ÉHEN GYULA

SZOMBATHELY,
NYOMATOTT SEILER HENRIK UTÓDAINÁL
1905 – 5775

Előszó.

Sokszor halljuk említeni e szót: »polgár«, anélkül, hogy a közönség nagy átlaga e fogalomnak lényegét ismerné és jelentőségével tisztában volna.

Pedig a »polgár« fogalomhoz oly nagy jogok és oly széleskörű kötelezettségek fűződnek, melyek míg egyrészt az államalakulás történeti szempontjából kiváló figyelmet érdemelnek, addig másrészt hazai vonatkozásban az egységes magyar nemzeti állam kiépítése céljából egy új társadalmi kialakulásnak képezi nélkülözhetetlen alapját.

A városi polgár a fejlődött közviszonyok folytán manapság már nem érheti be azzal, hogy mint jelentős tényező pusztán és kizárólag a város autonóm életében merítse ki munkás tevékenységét. A változott idő és az ország jövő nagy érdekei megkövetelik, hogy a helyi érdekek kultuszának szférájából kiemelkedve, az a *magyar polgárság* életerős középosztálylyá izmosodva fejtse ki erejét és valósítsa meg hazafias hivatását az ország kulturális és közgazdasági életében, valamint a nemzeti eszme szolgálatában egyaránt.

E szemponttói vezéreltetve írtam meg jelen kis művemet; látszólag csak elvont fogalmat tárgyalva, lényegében azonban oly életerős társadalmi alakulásnak raj-

zolva meg körvonalait és jelölve meg hivatását, mely hazánk jövő fejlődésére minden vonatkozásban jelentékeny szerepre hivatott.

Kelt Szombathelyen, 1905. évi ápril hóban.

ÉHEN GYULA.

I.

Görög polgár.

A *polgár* fogalma az államalakulás idejével egykorú.

Állam és *polgár* ikerfogalmak, melyek egybeforrva egymást kiegészítik.

Görögország és a római birodalom történelmében; a hűbérrendszer uralma alatt ép úgy, mint a kultúrfejlődés váltakozó korszakaiban mindenütt ott látjuk a *polgárt* a közélet egyik legjelentékenyebb tényezője gyanánt.

A *polgár* fogalma azomban történelmi állandósága mellett sem jelenti egyúttal a hivatásában, feladatában és jelentőségében érvényesülő változatlanságot. Az időviszonyok, a korszak és az események fejlődései rá-sütötték bélyegüket a polgári jellegre is elannyira, hogy majdnem minden kor más és más felfogásban állítja elénk a polgár fogalmát.

E ténybeli tapasztalatból következik tehát annak felismerése, hogy a polgárság felfogása, hivatása és tevékenysége a változó kor szelleméhez simul, annak céljait szolgálja; köztevékenységében tehát történelmi hagyomány alapján hivatott arra, hogy az állami fejlődés munkájában számottevő tényező legyen.

A *görög polgár* úr volt a szó legszorosabb értelmében. Őt szolgálta az idegen, a jövevény és a rabszolga. E független és gondtalan életre azért volt szüksége, hogy összes idejét és erejének teljességét az állam érdekeinek szentelhesse. A görög polgár személye és vagyona szent volt és sérthetetlen; jogállása pedig még

a hivatalok önkénye ellen is védelmezte. Részt vett a népgyűlésekben, az ünnepélyeken és az áldozatoknál. Osztályosa volt az állam részéről nyújtott minden előnynek és gyönyörnek; és részesedett az állam javára teljesített szolgáltatásokból. Alkalmadtán a közhivatalokban is közreműködött és választójogot gyakorolt a kormányzótestületek alakításánál, valamint a hivatalnokok választásánál. Örökölhetett, ingatlan vagyont szerezhethetett és háború esetén a legelőkelőbb hadosztályok soraiban küzdött.

Íme, ez volt a görög polgár a maga nagy előjogaival; a *rendiségnek* és *osztály jellegnek* azon félreismerhetetlen vonásaival, melyekkel szemben a polgári értelemben vett kötelességeknek leghaloványabb árnyával sem találkozunk.

A görög polgári rend különböző osztályokra oszlott és minden polgárnak valamely osztályhoz kellett tartoznia. Ilyen osztály volt a phylé, vagyis a törzs; melynek alsóbb tagozatai voltak: a frátriák és a nemzetségek. Amely polgár, ebbeli minőségét a leszármazás egész vonalán igazolni tudta, az, mint az összes polgárjogoknak részese: *telivér*, vagyis *tőpolgárnak* tekintetett.

A leszármazás tényéből következik tehát, hogy a polgárjog megszerzésének természetes forrása: a polgári szülőktől való származás volt. De megszerzhető volt a polgárjog adomány által is. A polgárjogot a népgyűlés adományozta; és pedig gyakori esetekben nemcsak egyeseknek, hanem egész tömegeknek. Idegenek csak különös kitüntetésképpen nyertek polgárjogot.

Míg a polgár az állam iránt tartozó hűségét meg nem szegte, jogaitól megfosztható nem volt. Büntettek és erkölcstelen életmód esetében felfüggesztetett a polgárjog gyakorlása, mely felfüggesztés okának megszűnését

vel, a polgárjog újabb határozat nélkül is legott feléledt és régi hatályába visszalépett.

Római polgár.

A hatalmas római birodalom lakossága két főtagozatból állott; nevezetesen, a szabadokból (liberi) és a rabszolgákból (servi.) A szabadok ismét két Tagozatban voltak megkülönböztetve; egyikéhez tartoztak a polgárok (cives), a másikkhoz pedig az idegenek (peregrini.)

E szó *civitas* nem pusztán a polgárok községét jelentette, hanem egyúttal a polgárokat megillető jogok és kötelességek összességét is kifejezte. A római polgár együttes jogait *caput*-nak nevezték; minélfogva az oly polgár, ki eme jogok összességét élvezte, vagyis a polgári jogokon kívül az összes politikai jogokat is gyakorolta: a *civis optimo iure* birtokában volt.

A *iura privata* kettős irányban szerzett polgárjogot állapított meg. Az egyik – *ius connubii*, mely szerint a római polgárok közt megkötött házasság a római törvények, szerint feltétlenül érvényes volt, s az ily házasság képezte alapját az összes családi jogoknak. A másik pedig a *ius commercium*; mely oly szabadalmat jelent, melynélfogva a római polgár birtokot szerezhethet, azt használhatta és afelett korlátlanul rendelkezhetett; érvényes szerződést köthetett és a birodalom egész területén szabadon és biztonságban közlekedhetett.

A *ius publici*-nek leglényegesebb alkotó része volt a *ius suffragii*, mely szerint a római polgárt szavazati jog illette – törvényalkotásban és a tisztviselők választásában. Továbbá a *lex Porcia* a római polgárnak a halálos büntetés végrehajtása alól való menekülésre nyújtott törvényes módot. A *lex Sempronia* pedig egyedül a római

polgárnak adott felhatalmazást arra, hogy polgártársa élete felett ítélhessen.

Eredetileg egyedül a patríciusoknak, vagyis a régi törzsnemzetségek (gentes) törvényes házasságából leszármazott ivadékoknak volt teljes polgári joguk. E patrícius-családok azonban később részint hódítások, részint bevándorlások által elszaporodván, velük szemben a Rómában letelepült új lakosság (plebs, plebeii) csak hosszú küzdelmek árán tudott magának a patriciusi törzslakossággal egyenlő jogi helyzetet szerezni és teremteni.

»*Ut sit civis quis, aut natus sit oportet aut factus*«; vagyis a polgári jogot: vagy a születés, vagy a szabad szülők részéről történt örökbefogadás, vagy a nép, illetőleg az arra felhatalmazott hatóság választása; vagy felszabadítás (manumissio) adhatta meg.

A polgári jog korlátozásának, vagy teljes elvesztésének *capitis deminutio* volt a neve; és pedig 1. *capitis deminutio minima*, mikor a polgár csak családi vonatkozásban veszített el bizonyos jogokat. 2. *capitis deminutio minor*, mikor valaki nemcsak családi, hanem egyúttal polgári jogokat is veszít el. Ez utóbbi csak akkor következett be, ha a) a római polgár idegen városban állandóan letelepedett. Ha azonban Rómába ismét visszatért, a *postliminium* alapján régi jogai ismét feléledtek; b) ha a római polgár a főbenjáró cselekmény büntetése előtt önként kivándorolt; amikor is vagy a nép Ítélete fosztotta meg *civitas*-ától; vagy maga vált meg önként attól azáltal, hogy magát más állam polgárává vétette íel; c) ha Rómában a római polgártól a víz és tűz használatát elvonták és vagyonát elkobozták; minek folytán kénytelen volt Rómát elhagyni; ami lényegében nem volt egyéb a *deportatio ad insulum*-nál, vagyis az életfogytiglan terjedő száműzetésnél. 3. *capitis deminutio*

maxima; mikor a római polgár szabadságával együtt minden néven-nevezett jogait elvesztette. Ily büntetés érte azokat, kik magukat az adózás és katonai szolgálat (census) kötelezettsége alól kivonták; vagy adósságaikat meg nem fizették; amikor is őket Trans Tiberium rabszolgául adták el és javaikat elkobozták. A halálos ítélet is megfosztotta a római polgárt szabadságával együtt összes jogaitól, minélfogva azután mint rabszolga halt meg.

A kiváló érdemeket szerzett római polgárt *polgári koronával* (corona civica) tisztelték meg; mely abból állt, hogy a kitüntetett polgárnak homlokát, szeretet és becsülés jeléül babér, olajág vagy borostyánnal elegyes virágokkal övezték. Polgári korona illette a római polgárt, aki polgártársának életét a háborúban megmentette; mely esetben a megmentett, a polgári koronát hála és elismerés jeléül sajátkezüleg nyújtotta át megmentőjének. Legnagyobb kitüntetés volt a tölgyágból készült korona, e felírással: »Ob civem servatum«. Ezt azonban csak kiváló ünnepélyek alkalmával viselték; melyeken annak viselője közvetlenül a szenátorok mellett foglalt helyet és megjelenésekor az összes jelenvoltak felállással tisztelegtek. Későbbi időben a polgári koronát – mely aranyból is készülhetett – egyedül a császárok adományozták.

A fentebb vázolt ismertetésből tehát kiviláglik, hogy az ókori polgárai, a polgári előjogokból merített nagy előnyök és gyönyörök élvezetén kívül, nem ismerték a polgári foglalkozások nemzetgazdasági becsét és a munkának ethikai értékét. Sőt Cicero szerint: „szabad emberhez nem illő és piszkos a bérért dolgozóknak és mindazoknak keresete, kiknek nem művészetét, hanem *munkáját* veszik meg«. Az iparüzés és valamely mester

ség folytatása: *ars sordita*, vagyis piszkos foglalkozásnak tekintett, melylyel csak a rabszolgák foglalkozhattak; s az a római polgár inkább henyélt és éhezett, sütkérezett a Mars-mezőn, vagy tapsolt a színházban, sem-hogy dolgozott volna; s az éhség kínzó gyötrelmei között epedve várta az *ingyen kenyérnek* kiosztását!

Midőn tehát az ókor polgári rendjéről van szó, akkor nem szabad másra gondolnunk, mint a hatalmas Görögország és a római birodalom *állampolgáira*; kik előjogaiknak és kiváltságaiknak korlátlan élvezetében nem ismertek úgyszólván mást, mint az államot és az állampolgári jogállásból eredő előnyöket.

A középkor polgársága.

A szó valódi értelmében vett *polgár* fogalmát a *középkor* első korszakában, vagyis a 9-ik század folyamán látjuk csak kiemelkedni; midőn ugyanis a Levantéból betörő harczra szomjas vad népek, a belső villongások által is gyengített és védelemre alig berendezett országokat megtámadták, amikor is a védelemre szorult császárok megtanulták ismerni azt a társadalmi elemet, mely községeit körülbástyázva és megerősítve, hősi védelmet fejt ki és iparúzó foglalkozása által megveti első alapjait vagyoni jólétének. Látták akkor az uralkodók, hogy mennyivel több erő és ellentálló képesség összpontosul az oly lakosságban és mennyivel több biztonságot nyújt az oly községi elem, mely egyéni erejére utalva arra kényszerült, hogy a támadások ellen létét, jogait és munkásságának elért eredményeit egyaránt megvédelmezze; szemben azokkal a felfogadott emberekkel, kik kikötött bérért vállalkoztak arra, hogy uraiknak veszélyeztetett javait a támadó erőszak ellen megvédelmezzék.

A felfogadott véderővel benépesített helyek *castra* névvel lettek megjelölve és lakosaik *burgenses*-nek nevezettek; míg ellenben a kőfallal bekerített és megerősített városok *civitates* néven ismeretesek.

A külső támadások ellen sikerrel védekező városi lakosság körében az egységes erőnek szelleme kezd kifejlődni; s a szorgalom és munka által megteremtett jólét és vagyonosodás folytán oly jelentőségre vergődik, hogy a hatalmat monopolizáló nemességgel szemben önálló egyéniséggé jegeczesedik; miáltal benne, az eddigelé egyedül a nemesség erejére támaszkodó császár, nem pusztán a külső, hanem egyúttal a belső ellenséggel szemben is hatalmas támaszt nyer.

Nagy előnyére vált a császárnak az a körülmény, hogy a harczrakész, vagyonos városi lakosságban egyúttal hű adózókra is talált; minek következménye lett, hogy a körülbástyázott városok területén életerős községi élet fejlődött ki, melynek alapján az autonom szervezet kiépülése többé akadályokba nem ütközik.

A városi szervezet tehát a hűbériség uralma alatt szilárd alapot nyer; minek folytán a városok lakosai tevékeny részt vesznek a városi közügyek intézésében; s mint ilyenek »polgár« elnevezéssel lesznek megtisztelve.

Alig emelkedett azonban a városi polgári jelleg az azt megillető jelentőségre, az emberi karakter gyarlóságából természetszerűleg fejlődött ki némelyeknek azon vágyódása, mely szerint a többiek fölé emelkedhessenek. Ezen elkülönítési hajlam eredményezte tehát, hogy magában a polgári osztály körében rangfokozatok keletkeztek; különleges jogot merítvén részint a vagyoni jólétből, részint a gyakorolt iparág minőségéből; majd később a hivatalos állásból; illetőleg a származás előkelőségéből.

A polgárság lefelőlőbb osztályához (*jus civitatis plenum*) sorakoztak azon városi lakosok, kik a városi tanácsnak tagjai; továbbá a kereskedők és gyárosok, valamint a magasabb értelmiséget igénylő iparágak czéhének tagjai. A második polgári osztályhoz tartoztak – az egyszerű mesteremberekkel szemben – mindazon városi lakosok, kiknek iparága a czéhbe való belépés jogosultságának mértékét meg nem ütötte. És habár később az utóbbiak által képviselt iparágak a czéhekben helyt is foglaltak; s habár e kisebb polgárság a közép-korban nyílt lázadás útján a városi tanács tagjai sorába való felvételét lehetővé is tette és ezáltal az egész városi lakosság a *polgárság* elnevezésének gyűjtő fogalma alatt egyesült is; – azok mégis csak a szűkebb értelemben vett polgári osztályhoz tartozóknak tekintettek.

Majd később megkülönböztették a házbirtokos polgárokat az egyszerű mesteremberektől és e két osztály között a jogok gyakorlása tekintetében azon éles elhatároló vonalt állították fel, mely szerint míg a házbirtokos polgárok úgy a saját ipar-produktumaikkal, valamint idegen árucikkkel is szabadon kereskedhetnek, addig az egyszerű mesteremberek csak az általuk készített, vagy az azon szakmába vágó árucikkeket árusíthatják.

Legszűkebb értelemben vett városi polgárnak a zsellér és egyéb városi lakos tekintett. Mert ezen egyszerű társadalmi állás és foglalkozás daczára, a városban való lakás pusztá ténye, az ott lakóknak különös előjogokat biztosított, a polgárok sorába való felvétel szigorú felvételekhez lett kötve; amikor nem pusztán bizonyos vagyon felett való korlátlan rendelkezés igazolása kívántatott, – hanem egyúttal a polgári szülőktől való egyenes leszármazás ténye is. Kevesebb vagyon felett rendelkező városi lakosoknál jelentős szerepet vitt vala-

mely iparüzletnek folytatása és birtoklása és az illetőknek kedvező életviszonyai. Az ily alárendelt tekintet alá eső városi lakosok aligpolgároknak (*ius civitatis minus plenum*) neveztettek és mint ilyenek a városi felsőbbség és annak bírói hatósága alá tartoztak; városi hivatalt nem viselhettek; és csak bizonyos iparágak folytatására voltak feljogosítva.

A városokhoz tartozó falvakban lakó és mezei gazdálkodással foglalkozó polgárok háború esetén nyárszerű dárdával fölfegyverkezve hadiszolgálat teljesítésére köteleztetvén, ezen hivatásuknál fogva *nyárspolgároknak* (Spiesbürger) neveztettek

A 16-ik századtól fogva kezdett kialakulni azon összehasonlító gondolat, mely szerint az állam, alattvalóinak egységes szervezetében, egy nagy községi alakulathoz hasonlítván, a városok autonómiájának példájára, az állam is alkotmányos szervezettel ruháztassék fel. Ezen uralkodóvá vált közfelfogásból eredett tehát azon megkülönböztetés, mely szerint az állam összes alattvalói *állampolgárok* a városközség lakosai pedig *városi polgárok* elnevezést nyertek.

Amely országban külön törvény rendelkezik a városok és mezővárosok, valamint ezekkel szemben a községek szervezetéről, ott a községben lakó kisebb gazdálkodóktól, a parasztoktól való megkülönböztetés céljából a *polgár* elnevezés csak a város, illetőleg mezőváros lakosaira vonatkozik. Némely országban azonban mint Badenben és Würtembergben a községek szervezetéről alkotott törvény a községek lakosait is *polgár* elnevezéssel jelöli meg. A törvényeknek ily ellentétes rendelkezései folytán tehát azon végső következtetésre kell jutnunk, hogy »*polgár*« csak az, kit a törvény ezen jelleggel kifejezetten felruház.

Polgárjog.

A fent előadottakból tehát látható, hogy az *állampolgár* és a *polgár* fogalma közt lényeges különbség van. De látható az is, hogy a polgári jelleg a középkor városai keletkezésének és fejlődésének korszakából bontakozik ki és akkor emelkedik individuális értékének színvonalára.

Az államilag szervezett társadalomnak azon alanyai, kik a törvény és a törvényerejű rendeletek korlátai között az azokban megszabott jogukat gyakorolják és kötelességeiket az állammal szemben teljesítik, a legtágabb értelemben vett polgárok, vagyis *állampolgárok*.

A *polgár* pedig a szervezett társadalomnak oly állampolgár és fentartó eleme, mely az állam kulturális és közgazdasági életének egyik főtényezője gyanánt jelentkezik.

A *polgár* közjogi állása tehát, különleges jelleg, mely lényegesen eltér az állampolgár fogalmától és hivatásától.

Minden polgár egyúttal állampolgár, de az állampolgár fogalma a »polgár« fogalmát szükségképpen nem foglalja magában.

És bár az állampolgár fogalma általánosságánál fogva bővebb; a »polgár« fogalma ezzel szemben intenzívebb és tartalmasabb; mert a politikai jogok és az ezek forrását képező honpolgári kötelességeken kívül, a helyi igazgatás tárgyát képező szélesebb körű autonóm jog gyakorlásával kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket is magában egyesíti.

Azon jogok és kötelezettségek összesége tehát, melyek a polgárt ezen minőségénél fogva megilletik: a *polgárjog*. A polgárjog részint közjogi, politikai vonatkozású, részint magánjogi természetű. Az előbbihez tartozik: a városi hivatalos állások betöltése tekintetében

a cselekvő és szenvedő választó képesség, valamint tanácskozási és szavazati jog a város közgyűlésein. Magánjogi szempontból vett jogosítványok pedig: a városközségben való állandó lakhatás, ipar gyakorlása, a város határában ingatlan szerzésre való jogosultság; a városközség javaiban és hasznaiban való részesedés, családalapítás és elszegényedés esetében, amennyiben törvény által eltartásra kötelezhető rokonok nincsenek, a legszükségesebb élelemmel és lakással való ellátás.

Ezen jogokkal szemben a városi polgárt a következő kötelezettségek terhelik. Felvételkor esküvel kötelezi magát arra, hogy a város közérdekeinek előmozdítására tőle telhetőleg közreműködik, hogy a város ingyenes hivatalait és annak közterheit viseli és a megszabott polgári illetményeket pontosan fizeti. Ezen illetmények egyrészt a polgári birtokok, másrészt pedig valamely iparüzlet gyakorlásából eredőleg fizetendők.

Megszerezhető volt a polgárjog öröklés útján. Ennek alapfeltétele volt azonban, hogy a szülők már a gyermek születésekor polgárjogot élveztek legyen. Ezek voltak a született polgárok (cives originarii). Anyjuk után a házasságon kívül nemzett gyermekek is polgárokká lettek, ha teljes korúakká váltukkor bizonyos vagyron felett rendelkeztek, illetőleg valamely tisztességes keresetforrást igazoltak. Mások a polgárjogot csak felvétel által nyerték el, ezek voltak a felhített, a taksás polgárok (cives recepti s novi.) Felvételkor az új polgár neve a »polgárkönyv-«be bejegyeztetett, ugyanakkor letette a polgári esküt s a szabályrendeletileg megállapított polgári taksának lefizetése után megkapta a *polgári levelet*, mely nem egyéb, mint a polgárok sorába történt felvételről hatóságilag kiállított közokirat.

Kiváló érdemek jutalmául minden polgár egyúttal

díszpolgárrá választható, mely kitüntetés után sem polgári taksa, sem semminemű polgári kötelezettség teljesítése nem jár.

Hajdanában, az egységes Németbirodalom tartományaiban a városi tanács a fejedelmeket is felvette a polgárok sorába és azok »*Gnadebürgere*-eknek neveztettek.

A polgárjog megszűnik: lemondás; fentartás nélküli eltávozás; nőnek, egy másik város polgárával történt házasságkötése folytán, természetes halál és becsületlenítő büntetések elkövetése által.

Polgári rend.

A *polgári rend*, mint államalkotó tényező, a középkorban emelkedik az őt megillető valódi jelentőségre. Bölcsője a városok, mint az ipar, kereskedelem, művészet és tudománynak fókusai, honnan áldástosztólag áradnak szét a kultúrának és a felvilágosodásnak termékenyítő sugarai.

A városi polgári rendnek alapja a régi római városok példájára, a patricziusok nemzetsége, melyhez tartoztak: az uralkodó szolgálatában álló személyek; a lovagrendű földesurak, a kereskedők és a városokba beköltözött vidéki nemesek. Ezeket kiegészítették az iparosok és a védpolgárok, valamint az adófizetők. A patriczius nemzetségek voltak megalapítói a városi törvényhatóságnak; melynek kebelében a tanács alakult; minek élén a tanácsmester, vagyis *polgármester* állott.

Részint ajándékozás, részint vétel; jórészen pedig kiterőszakolt beleegyezés folytán a városok lassanként oly jogok birtokába jutottak, hogy azok közéletében a szabadabb szellem vált uralkodóvá; minek eredménye gyanánt a patricziusok és a védpolgárok mellett azon

előre törekvő *polgári osztály* jutott érvényre, mely szabad földbirtokosokból, kereskedőkből és magasabb intelligenciával bíró iparúzókból alakult.

A hivatalokból és a politikai jogok gyakorlatából kizárt kispolgároknak ezen tömörülése eredményezte tehát, hogy a megizmosodott és jelentőségre vergődött alsó polgári osztály, megtámadta az arisztokratikus allűrökkel szaturált patricziusok uralmát; s hogy az minél biztosabb sikerrel járjon: a kézműiparosok egyesületekbe, társulatokba és czéhekbe állottak össze; miáltal oly egészséges és életerős testületi szellem hatotta át az alsó polgári rendet, hegy ennek üdvös következményei elmaradhatatlanok valának.

A polgárság ezen tömörüléséből fejlődött ki azután a czéhrendszer. A czéhek élükön, a czéhmesterrel, e célra kijelölt gyülekezési helyen (szálló) zászló alatt, markos mesterlegényektől támogatva, a városokban oly hatalomra vergődtek, hogy a polgári jogokat és a város kormányzásában való részesedés jogát magának véres tusákban kivívott polgári rend, a patriczius családok uralmát elvégre megtörvén, ennek helyébe rendi törvényhatóságok és czéh-kormányzási szervezetet létesített; azok élére a város-község polgárai sorából választott tanácsférfiakat állítván.

A czéhek rendszeres fegyvergyakorlatokat tartva, képezték magukat a harczásatban, minek folytán sikerrel küzdöttek meg a nemességgel; és amint fegyveres kézzel leküzdötték belső ellenségeiket, éppen oly vitézül védelmezték meg szabadságukat is a külső támadásokkal szemben.

E történeti tények és mozzanatok bizonyítják tehát, hogy a városok a középkorban érték el virágzásuk tetőpontját és azok intelligens, szabadságszerető, munkás és

vagyoni jólétnek örvendő polgárságából alakult ki az a *harmadik rend*, mely leverve egész Európa feudális uralmát és elveit megvalósítva az új állam szervezetében, új korszakot nyitott meg az emberiség történetében.

Olaszország, Franciaország, Anglia és Németország városait a polgári rend tette nagygyá és hatalmassá. S míg Olaszországban a városok köztársaságokká alakulnak, addig Franciaországban az egyeduralomnak alapját vetik meg; Angolországban pedig a főurakkal egyesülve, ellensúlyozták mindkét államformának kifejlődését.

Az intellektuális erők egyesítésének készségét és a közgazdasági érdekeknek intenzív kultuszát látjuk megvalósulni magukban a városokban kifejlődött institucziókban; amilyenek voltak: a czéhek. Mely intézmények mellett ott látjuk még a gildákat, valamint a per excellence világkereskedelmi érdekek előmozdítása céljából és a kölcsönös védelem szempontjából a *rajnai városszövetségnek* és a *Hansa-szövetségnek* megalakulását.

A régi Skandináviából fenmaradt *gildák* a czéhrendszert megelőző időben létesültek. A gildák *polgárok egyesüléséből* keletkezett oly társulatok voltak, melynek tagjai esküvel kötelezték magukat egymás védelmére és szoros összetartásra. Lassanként oly jelentőségre emelkedtek, hogy nemcsak egyesek, hanem egész városok lakói léptek ezen esküvel megerősített szövetségbe. Cambray város nyomdokán Belgiumban és a Rajna partján látjuk a gildák elszaporodását. Norvégia királya maga rendeli el a gildák alakítását. Az északi városok túlnyomó része pedig ezen társulatoknak köszönheti első polgári berendezését. A német Hansa-városok a helvét-szövetség; valamint az ultrechtli unió hasonló eredetre vallanak.

A »Hansa-szövetség« a keleti tenger partjai mellett fekvő városokba vándorolt polgárok és kézművesek befolyásának eredménye gyanánt jött létre. Virágzásának idejében a szövetség hetvennél több várost egyesített magában; melyek részint birodalmi városok voltak; részint pedig papi, vagy világi fejedelmek fenhatósága alatt állottak. E szó: »Hansa« ó-flamm eredetű s egy bizonyos vám-díj megjelölésére szolgált, melyet legelőször a londoni *stahlhofban* használtak. Idők folyamával azonban oly egyesületet jelentett, melynek tagjai egy közös cél elérésére egymásnak segédkezet nyújtottak Főczélja pedig a tengeri kereskedésben való biztonság és védelem kölcsönössége volt, miután a középkorban mindennapivá vált a rablás és a károsítás.

A tengeren a *partjog* volt érvényben. Eszerint pedig minden hajó elveszté árúit, mely hajótörés útján került szárazföldre. A szárazföldön is hasonló törvények voltak érvényben. Így például: ha az árukat szállító járműről valamely árucikk leesett, az a földesurat illette. Vagy ha a kocsi tengelye csak horzsolta a talajt: az egész kocsirakományra a földesúr tartott igényt. Egyrészt tehát a tengeri rablók elleni sikeres védelem, másrészt pedig a földesúri jogokból eredő önkény megtörése volt a Hansa-szövetség feladata; hogy elhárítsa ezáltal a világkereskedelem fellendülésének legdurvább akadályait.

A földesúri előjogok megszűntek; a tengeri rablók pedig kiirtattak; minek folytán észak egész kereskedése, kelettől nyugatig, valamint a kereskedelem nyugattól egész keletig majdnem teljesen a Hansa-szövetség kezében volt. Az északi tengeren csak Hansa-hajók közlekedtek Ennek következménye lőn, hogy a kereskedelmi téren elért hatalommal, a politikai befolyás és hatalom is karöltve járt.

A Hansa-szövetség főhelye Lübeck városa volt. Itt voltak a szövetség gyűlései és itt alkalmaztattak a *lübi-törvények*, melyek az összes tengerparti Hansa-városokra érvényesek valának. A szárazföldi városokra nézve a magdeburgi törvény bírt érvénynyel. Köln, Braunschweig, Lüneburg, Hamburg, Stettin, Riga, Danzig, Boroszló Magdeburg, sőt Krakkónak német kereskedő lakói is mind e szövetséghez tartoztak; kik mint kereskedők, áruikat a helyszínére szállították.

A Hansák, érdekeiknek előmozdítása és képvisellete céljából, a kereskedelmi forgalom góczpontjaiban ügynökségeket állítottak fel; melyek között első helyen a fentebb már említett aczéludvar (Stahlhof) nevezendő meg, hol a német kereskedők ekskluszív községi életet élnek, nem avatkozva a belföldiek ügyeibe; magukat pedig a köztiszteletre érdemesekké és a kereskedelemre nélkülözhetetlenekké avatván.

A Hansa-szövetség kötelékébe tartozó kereskedők szállították Angliába Oroszországnak drága szőrmeárut. Skandináviának pedig heringjeit és tőkehalait. A kereskedelem terén elért nagy sikereik elismerésül azután a királyoktól sok és nagyon fontos szabadalmat nyertek.

A szövetség második ügynöksége a »Szentpétervár-udvar« Nowgorodban volt, hol a német kereskedők hasonló módon voltak szervezkedve. A prémnek való bőrt Oroszország belsejéből innen szállították a civilizáltabb európai tartományokba.

A londoni aczéludvart az angol kereskedés fellendülése folytán Erzsébet királyné; a Szentpétervár-udvart pedig II. Iván cár szüntette meg.

A Hansa-szövetség virágzása idejében a világvásár Flandriában, Brüggeben volt, hol a szövetségnek szintén

volt egy hatalmas háza. Az észak minden produktumát innen vitték eladásra; és azokért cserébe Olasz-Spanyolországból árukat, fényűzési cikkeket, flandriai és brabanti terményeket szállították északi Németországba és Skandináviába.

A szövetségnek legjelentősebb tagjai sorába tartozott a három Skandináv birodalom; s a szövetség mindent elkövetett, hogy azokban a kereskedés német kezekbe kerüljön; s hogy a benszülött kereskedők jelentősége ne vergődhessenek. A német kereskedők Svédország majdnem minden városában polgári rangra emelkedtek. Wisby-Gothland szigetén három híres német község alakult. Norvégiának Bergen városában pedig a legfontosabb városrész a németek kezében volt.

Az ügynökségekben közreműködő kereskedők, kivétel nélkül fiatal, erőteljes férfiak valának; kik a legszorosabb szövetségben éltek elannyira, hogy közös érdekeiket szükség esetén még fegyveres kézzel is készek voltak megvédeni. Az összetartozandóságnak e szigorú elvéből eredett tehát a szövetség tagjainak azon szigorú tilalma is, mely szerint nem volt szabad idegen földön sem házasságot kötniök, sem idegen polgárjogot elfogadniuk.

A Hansa virágzása mintegy száz éven át tartott; melynek tartamában mindenütt volt egyedárusága és szabadkikötője.

Ha valamelyik szövetségi város a Hansagyűlés határozatai előtt nem akart meghajolni: a kényszerítésnek leghatékonyabb eszköze a kizárás (Verhansung) volt; mely annyiszor, amennyiszor nem tévesztette el célba-vett hatását.

Hatalmának fénykorában számos győzelmes háborút viselt a Hansa-szövetség. így többek között Benecke Pál – a híres danzigi tengeri hős több tengeri csatában legyőzte

a vitéz hollandusokat. Sőt a svéd, dán és norvég királyok nem egyszer voltak kénytelenek a szövetséggel rájuk nézve súlyos feltételek mellett békét kötni. Utoljára már oly hatalommá vált a szövetség, hogy Svédországban és Dániában egy király sem foglalhatta el trónját a lübecki Hansa-gyűlés beleegyező nyilatkozata és megerősítése nélkül.

A Hansa-szövetség leghatalmasabb a 13. és 14. századokban volt. A 15. és 16. századokban azonban lassú hanyatlásnak indult; míg végre a 30 éves háború folytán, részint a többi északi hatalmak megerősödése, részint azoknak egymás között dúló viszálykodásai folytán, a Hansa-szövetség is erejét veszítve, megsemmisült.

Míg tehát egyrészt a Hansa-szövetség a polgári jelleg kidomborításával fényes tanúságát szolgáltatja a harmadik rend nagy intellektuális erejének, addig másrészt a polgárságot ott látjuk vezető tényezőként a világkereskedelemnek is az élén; tehát a közgazdasági életnek azon jelentős ágában, mely nem pusztán a kultúra terjedésének hatalmas eszköze; hanem egyúttal a politikai befolyás érvényesülésének is irányító szelleme és hatalma gyanánt jelentkezett.

Régi czéhek.

A polgári jelleg erőteljes kifejezését látjuk a középkorban kifejlődött czéhrendszerben is; mely a kézműiparral foglalkozókat egyesítette magában; s mely szervezettel Európának a kultúrfejlődés iránt érzéket tanúsító összes államaiban találkozunk.

Czéh fogalma alatt értjük: bizonyos iparághoz tartozó iparosoknak, meghatározott területre, államilag engedélyezett oly egyesülését, mely idegen személyek

kizárásával, önálló ipar üzésére jogosított tagjait, önalkotta szabályok szerint választotta elüljáróságának vezetése alatt, bizonyos iparág folytatására feljogosítja. Megtörténhetik azonban, hogy ugyanazon czéh kötelékében különböző iparágak egyesülnek, különösen kisebb helyeken, hol a kisiparosok csekély számánál fogva az iparágak szerinti czéhek alakítására megkívántató eszközök hiányoznak. Eszerint lesznek tehát megkülönböztetve: *az egyszerű és az egyesült czéhek.*

A czéhalakításnak alapfeltétele, hogy a vonatkozó kézműipar czéhképes legyen. A czéhalakításra nem minősített iparosokról külön jegyzék vezetendő és ezek szűkebb értelemben vett iparosoknak tekintetnek, megkülönböztetésül a czéhbeli kézműiparosoktól, a mesteremberektől.

A czéh tagjai: a mesterek, a legények és az inasok. Az inasok felvételének feltétele, hogy az inas a szükséges bizonyítványokkal és ezek között a 14 napi vagy négy heti próbamunkáról kiállított bizonyítvánnyal kezében a czéhmesternél jelentkezék, minek folytán a legközelebbi czéhülésen felvétetik; és miután a megszabott beíratási díjat lefizette, ennek megtörténtével az inasokról vezetett lajstromba bevezettetik. Felvétel után az inas szegődménylevelet kap. A czéhtörvények tanulói idő gyanánt rendszerint 3-5 évet állapítanak meg. Ha azonban az inas tanulópénzt nem fizet, ezen időtartamot szokás volt meghosszabbítani.

Az inasidő lejártával következik a felszabadítás; mely hasonlóképpen a czéhgyűlésen történik; amikor is a felszabadítandó inas bemutatja az általa készített *remeket*; és a megszabott díjat lefizetvén, részére a *tanulólevél* kiállítatik. Az ekként felszabadított legénynek vándorútra kell kelnie oly czélből, hogy szakba vágó

ismereteit idegen országokban gyűjtött tapasztalataival gyarapíthassa. Ezen kikötést azonban később keletkezett czéhszabályok lényegesen megváltoztatták.

Ahol »társládák« létesültek, ott a czéh által felszabadított inast mindaddig nem tekintették legénynek, míg legénytársaival a *társ poharat* meg nem íván, azok társaságába magát fel nem vétette. Ezen társládáknak főhivatása volt: gondoskodni az atyamester fizetéséről, valamint az elaggott és elszegényedett mesterlegények gyámolításáról.

Mesterré lehetett minden legény, ha a szabályokban megállapított tanuló és vándorlás idejét kitöltötte és egyéb törvényes követelményeknek eleget tett. A mesterré avatás egyedül a czéh által történhetett; kivételesen az illetékes hatóság részéről nyert felmentés által.

Az elkészített remek a czéh gyülekezése elé volt adandó; mely azt vagy elfogadta, vagy pedig elvetette. Ez utóbbi esetben nyitva állott a remekelő legény előtt a felülbírálat útja, amit valamelyik szomszédos hely czéhének gyülekezete eszközölt. Elfogadtatván a remek, ha a remekelő legény a *mesterpénzt* lefizette és magát a polgárok közé felvétette: nyomban kívánhatta a mesterré avatást; ami azután a czéhbeli mesterek együttes jelenlétében meg is történt; mely rendszerint *mesterlakomával* nyert befejezést. Szokásban volt a mesterré avatottnak *mesterlevelet* kiállítani.

A *mesterjog* elnyerése folytán, mint czéhbeli tag, minden mesterember saját számlájára önálló ipart üzhetett, legényeket és inasokat tarthatott és az összes czéhbeli jogokat gyakorolta.

Ha a czéhnek valamely mester tagja meghal, annak iparát hátrahagyott özvegye háborítatlanul folytathatja; inast azonban nem tarthat és a czéh gyűléseiben sza-

vazati jogot nem gyakorol. Ha az elhalt mester után özvegy nem maradt, akkor az örökösök az örökhagyó iparát csak a halált közvetlenül követő 30 napon át gyakorolhatják; vagyis annyi idő tartamáig, míg az elvállalt munkák elkészíthetők.

A czéhek, mint törvény által statuált testületek kormányhatósági jóváhagyás mellett statútumokat (artikulus) alkothattak; melyek azonban kizárólagosan csak a czéh tagjaira voltak érvényesek. Ezen kívül érvényben maradt minden régi gyakorlat, vagyis a czéh rendszerben érvényesülő szokásjog.

A czéh saját tagjai sorából választotta az elüljáróságot, mely egy vagy több czéhmasterből és néhány elüljáró tagból állt, kiket *esküdt*-eknek neveztek.

A czéh, mint testület jogosulva volt vagyont szerezni, annak felügyeletére és kezelésére, valamint a czéh pecsétjének őrizetére, nemkülönben a czéhet érdeklő irományok elhelyezésére »*czéhládát*« tartani, mely rendszerint a legidősebb czéhbeli házánál őriztetett, vagy a »*szállóban*« (Herberg) volt elhelyezve; kulcsai pedig két vagy több czéhbeli tagnál állottak úgy, hogy egyik a másika nélkül a czéhládához hozzá nem férhetett.

A czéh pecsétje adta meg a czéh által kiállított okmányok hitelességét.

Legfontosabb volt azomban a czéhbeli kényszer, melyszerint senki, semmiféle iparágat a czéhbe való felvétel nélkül nem kezdhetett és nem folytathatott.

A czéhbeli apróbb rendetlenségeit kisebb-nagyobb pénzbüntetések kiszabásával maga a czéh intézte el.

Már a rómaiaknál, különösen a későbbi időben, szintén létezett a szabad iparúzóknak oly társulata, melynek inkább vallási és politikai tartalma volt, az iparűzés és mesterség elsajátítására való minden vonat-

kozás nélkül, mely társulat: kollgiumnak (collegia) neveztetett.

A tulajdonképpeni czéhek a germánok szabad társulási szelleméből kipattant oly intézmények voltak, melyek a polgári állás és jelleg fejlesztésével és a városok fellendítésének gondolatával állottak szoros kapcsolatban. Az ősnémetek szabadságának vadságát megtörendő, iparkodtak őket a kényuraságok eszközeiképpen szereplő városok polgári életével megkedveltetni azáltal, hogy a falusiak mindennemű házi szükségleteiket csak a városokban szerezhették be; ipartermékeiket csak ott értékesíthették s ezáltal kénytelenek voltak a városokkal szorosabb összeköttetésbe lépni.

Es hogy a városokban minél több iparost koncentrálassanak: faluhelyeken eltiltatott az iparúzés folytatása és ennek folytán a városi iparosoknak különös előjogok biztosítottak.

Mint már fentebb is láttuk: a városokban uralkodó patriczius családok túlkapásai ellenében magukat biztosítandó, fontos alkalom kínálkozott a mesterembereknek azok egyesülésére; melynek eredetileg inkább politikai és demokratikus irányzata volt, és pusztán iparúzőket egyesített körében; de czéh-tagnak kellett lennie azért, mert a városi polgárjog megszerzésének lehetősége a czéhbe való belépés feltételéhez volt kötve.

Daczára a császár és a patriciusok ellentállásának, a czéhek a hozzájuk csatlakozó legényekkel való összeköttetés fentartása mellett, szövetségbe lépésük által mindinkább erőteljesebb politikai jelentőségre jutnak elannyira, hogy a felsőbbtség kénytelen volt ezen czéheket érvényeseknek elismerni és azok alapszabályait jóváhagyni. Midőn pedig a városokban a czéhek hadi szolgálatok teljesítésére is berendezkedtek: a nemesség túlkapásai

ellen kifejtett védelemben igen nagy szolgálatot tettek a császárok és a fejedelmeknek. S ezek a polgári testületek körükbe mindinkább több polgárt felvéve, a városi haderőnek alkotó főrészévé váltak.

Ezek folytán a czéhek, különösen a 14. századtól kezdődőleg több-kevésbe véres küzdelmek árán jelentékeny befolyást gyakoroltak általában a városok, különösen pedig a birodalmi városok kialakulására.

Az 1530. évben Augsburgban szervezett és a 1548. évben megújított czéhbíráskodás hatályos rendőri intézkedésekkel bővítve jóváhagyatván, már ez alkalommal, sőt később birodalmi végzésekkel és törvényalkotásokkal eljárásából számtalan visszaélés elimináltatott.

Az új rend a politikai jogok gyakorlását a czéhek életéből teljesen kirekesztette és tevékenységük fősúlyát, a kézmű- és gyáripar technikai fejlesztésére, valamint ezen polgári társulatok ethikai tartalmának gyarapítására fordította.

Újabb időben azonban az iparszabadság mindinkább nagyobb tért hódított; mert elvégre a fejlődő korszellem hozta magával, hogy a szabad verseny minden téren és irányban érvényesüljön.

Hogy a »polgár« név fogalmához mily erkölcsi erő és hatalom fűződött, kitűnik Messina városának a középkorban nyert kiváltság levele tartalmából, melyszerint maga a megkoronázott király is *koronás polgárnak* neveztetett.

De bizonyítja a *polgár* fogalmának erejét Franciaország újabb történetének azon momentuma is, midőn X. Károly bukásával a trónöröklés rendje ellenére a követek kamarájában 214 szavazattal 33 szavazat ellenében a francia nemzet Lajos Fülöpöt választotta kirá-

lyává; minek folytán a nemzet egyenes akaratából kialakult királyságot a történelem is „*polgárkirályságnak*” nevezte el. Angolországban, a tradíciók ez ősi hazájában manapság is fontos jogok fűződnek a polgári állás fogalmához elannyira, hogy magának a londoni citynek alkotmánya, lényegében most is a régi polgári szervezeten nyugszik. Az alap most is a régi czéhrendszer. Ekként a city területén gyakorlandó sütő, sörös, vendéglős, szíjgyártó és takácsipar folytatásához a czéhbe való belépés feltétlenül megkívántatik. Minden czéhnek van választmánya, melyet liverynek neveznek. Azonban a gyógyszerészek, posztósok és papírkereskedők kivételével bármely iparos osztályhoz tartozó egyén bizonyos összeg lefizetése mellett liverymen lehet. Magának a city lord-mayorjának is ilyen szűkebbkörű czéh tagjának kell lennie.

Minden városi polgár liverymen és mint ilyen freemennek nevezetik. Valamely liveryhez való tartozandóság csak a polgárjoghoz való igényt állapítja meg, miután maga a polgárjok csak határozott összegű díj lefizetése mellett lesz megszerezhető. A freemennek és lyverimennek együttesen alkotják a Court of Commonhalt-t Ezen polgári testület hozza javaslatba a két lord-mayor jelöltet; választja a sherif-fet, a városi számvizsgálókat és egyéb városi hivatalnokokat. Az aldermanok hivatalból tagjai ezen testületnek.

A magasabb társadalmi osztály nem lakván a cityben, ennek következménye az, hogy e lord-mayor rendszerint a citybeli alacsonyabb iparúzők sorából, vagy a kereskedők sorából lesz választva; mint például: műiparos, vegyes-, faggyús-, vagy posztókereskedő.

Oly államokban, hol a merev centralizáció szűkebb korlátok közé szorította a városok autonóm jogát, a szervezési törvényekben nyomát alig látjuk a polgári

jellegnek; s a polgári jogok gyakorlatának mértékéről, érvényesüléséről alig történik tüzetes gondoskodás. Ilyen államok: Francziország és Olaszország.

Ellenben Németország városszervezési törvényeiben; továbbá a Szászkirályság, Bajorország, és az osztrák örökös tartományok városait szabályozó jogalkotásokban markáns vonásokkal látjuk kidomborodni a polgári jelleget, a polgárjogok összes attribútumaival együtt.

Igaz, hogy a régi institucziók helyét új rend váltotta fel; ekként az ipart korlátozó czéhrendszer helyébe is az iparszabadság alapján szervezett ipartestületek intézménye lépett; azonban a szakbeli téren szenvedett veszteséget dúsán kárpótolta a városok szervezésére vonatkozó törvény, mely a városi polgárnak, mint a kultúra és közgazdasági élet elsőrendű tényezőjének, ezen vonatkozásokban érvényesülő hivatását világos rendelkezéseiben elismerte és statuálta.

A polgári jellegnek törvénybe iktatása, nem pusztán a múlt idők dicsőségének, úttörő munkájának hagyományos kegyeletét jelenti, hanem egyenes utalás, mandátum nyújtás azon nagy feladatok teljesítésére, melyeket a polgárság gyűjtőfogalma alatt tömörülő társadalmi alanyok tudásától és munkálkodásától az állam és a társadalom egyaránt elvár és méltán megkövetel!

Tekintsünk csak végig azon országok polgári társadalmán, melyekben a polgári jelleget törvénybe iktatva találjuk; és legott meggyőződhetünk arról, hogy az a törvényben elismert polgárság mindenkor megfelel a hozzáfűződő várakozásoknak, magát minden időben a kultúra és közgazdasági élet elsőrendű tényezője gyanánt mutatván be!

II.

A magyar polgárság eredete.

Őseink a honfoglalás idejében hazánk területén műveletlen és alkotásra képtelen szláv népfajokat találtak, melyek a népvándorlás korszakában, a hajdani virágzóbb korból fenmaradt városok romjai közé fészkeltek; be magukat.

A római korból fenmaradt városok szolgálták tehát; a honalapítás első bázisául. Ilyenek voltak: Óbuda, Veszprém és Nyitra; továbbá Győr, Szőny, Sopron, Szombathely. Zalavár, Kanizsa, Székesfehérvár, Pécs és Eszék.

Névtelen jegyzőnk feljegyzései után azonban tudjuk, hogy őseink letelepedésük után számtalan várost építettek, melyek »Vásárhely« névvel jelöltettek.

A történelem tesz tanúságot arról, hogy Németországban I. Henrik volt a városok első alapítója és ezek keretében a polgári rendnek megteremtője. Németország városainak keletkezését jelentékenyen elősegítették honalapító őseink, mert azoknak sűrűen ismétlődő betörései és rablótámadásai késztették Henriket arra, hogy országot a támadásoktól sikeresebben megvédelmezendő, a tartomány rabszolga és röghöz kötött népességét jelentékeny kedvezmények nyújtásával arra ösztönözte, hogy a várossá alakított helyeken megtelepedjenek; és ezen városokat sáncokkal es bástyákkal körülvéve, any nyira megerősítette, hogy azok biztos menedékhelyül szolgáltak a magyarok betörései ellen.

E megerősített helyeken fejlődött ki azután és vált virágzóvá az ipar és kereskedés; mely jótékony hatását az egész birodalomra kiterjesztvén, a polgári elem ki-fejlődésének bölcsőjévé vált.

Henrik számtalan várost alapított és azok kereskedő és iparúzó polgárainak kiváltságokat adományozott és őket alárendelt helyzetükből kiemelve, joghatósággal ruházta fel oly mértékben, hogy népgyűlések és nép-ünnepélyek csak városokban tartathattak; valamint csak a városok nyertek pénzverési jogot is.

Magyarország városai is a német minta szerint keletkeztek és fejlődtek; amennyiben az Árpádkorbeli fejedelmek, különösen pedig Szent István király tömege-sen telepítette le a szomszédos Németországból beköltöző jövevényeket; s ezek a beköltöző német polgárok képezték első magját az ország polgárságának.

Szent István király volt megteremtője várszervezetnek, melyből később a vármegyei szervezet fejlődött ki. Ugyancsak Szent István alapította az első püspökségeket is, melyek azután jótékony hatást gyakoroltak a városok fejlődésére.

A külső országokból bevándorolt idegen, többnyire németajkú polgárok kézműiparral és különféle mester-ségekkel foglalkozván, mint ilyenek különös előnyökben és kiváltságokban részesültek; s ezen anyagi kedvezések által megvagyonosodva az ország közművelődési és közgazdasági életének irányító tényezőivé váltak.

A polgárok kezdetben csakis a várak mellékén épült városokban lakhattak. Később azonban – különösen pedig a tatár pusztítások idejében – királyi engedelemmel sok helyütt a várakba is beköltözhettek.

A városi polgárok csak kézi munkájukkal tartoztak a városok és földesurak javára szolgálatokat teljesíteni. Hadviselés idején azonban oly hadiszolgálatokat teljesítettek, melyek a nyers erő felhasználásának mértékét túlhaladták. Így a városok ostromához és a falak törésére szükséges faltörőket (balistarios és bombardarios) a városi polgárok tartoztak állítani.

A XIV. század végén és a XV. század elején már létezett czéhrendszer keretében különösen oly iparágak virágoztak, melyeknek czélja és feladata különféle hadiszerek készítése volt. így a szepességi késmárkiak oly tüzes golyókat találtak fel, melyeknek tüzét nem lehetett eloltani. Az ágyuk melyeket a várvédelemnél és a csatározásoknál használtak, – czéhek tulajdonai voltak; és alig volt város, ahol ágyukat nem készítettek volna. Nagy híre volt a XVII. században Lüders királyi ágyúöntőnek Kassán. A XVI. században pedig a Beszterczen készített damasz-kpengéjű kardok lettek nemcsak az országban, de messze külföldön is híressé.

A városi, vagyis királyi polgárok egyenlők voltak a király és királyné udvarnokaival, kik a fejedelmi pár földjein lakván, azok körül személyi szolgálatot teljesítettek, kik azután udvarnokoknak (ministeriáles) neveztettek.

A polgároknak úgy törvénykezési, valamint egyéb dolgaikban egyedüli főtisztje a *főispán* volt, ki egyúttal ugyanazon várnak is kapitánya (Comes castri) volt.

A polgári, vagyis közigazgatási dolgokban a főispán mellé a várnagy (castellanus) volt rendelve, ki az adók beszedését eszközölte.

A várkapitánynak az adózásokból egyharmadrész járt. Kétharmadrészt pedig a király pénztárába volt köteles szállítani.

A főispánnak nemcsak tiltva volt a városiakat zaklatni és bántalmazni; sőt azokat kötelességszerűen oltalmazni, védelmezni és szükség esetén segítenie is kellett. Ha pedig ezen kötelességeit megszegte, bármely városi polgárnak jogában állott ellene a király előtt panaszt emelni.

A városiak perbe szállhattak úgy a nemesekkel, mint a várjobbágyokkal és volt saját kapitányuk (centurio) is.

S míg a katonai szolgálatra rendeltetett várjobbágy-ság földesurának engedelmé nélkül sem el nem költözhetett, sem papi vagy szerzetesi rendbe be nem léphetett, addig a szabadpolgároknak meg volt engedve, hogy vagyonukat bármely oknál fogva eladhatták és napfénynyel (vagyis nappal és nem éjjel szökve) tetszésük szerint bárhova elköltözhettek.

A polgári szabadsággal felruházott városi polgárnak amit vetett, amit aratott és amit kezének becsületes munkájával keresett és szerzett: teljes és korlátlan tulajdonává vált. E szabad rendelkezési jog azonban nem zárta ki, hogy urának, saját jószántából, valahányszor a haza sorsa és közjáva kívánta, munkássága gyümölcsének, vagy ha a szükség úgy hozta magával, még vagyónának egy részét is bizonyos időben oda ne adja.

Eleinte a városok polgárai is a vármegye bírától (főispán, várgróf és Bilotus) függtek; de később királyi engedelem folytán szabadon választották a plébánosukat, bírójukat, a tanács tagjait és a szükséghez képest 6-12, esküdtet, porciószedőt és jegyzőt.

Ha a polgárok a bírót az első összejövetelnél meg nem választották, ismét összegyűltek s az akkor megválasztott bírót a királyi Felségnél bejelentették.

Az 1231. évi 39. t.-cz. szerint a városi polgárok összes adózása a *dézsma* volt; mely természetben ki volt szolgáltatandó a gabonából, borból, barmokból és baromfiakból.

Szent István és szent László rendeletei szerint a »dézsma« jelentette a *tizedik* részt.

Később azonban a tized soknak találtatván, kimondott, hogy: »A *huszadik* résznél több dézsmát nem kívánunk, mely régtől fogva a királyoknak jár, mivel általa a nép terheltetik.«

A *szabados tizedek* (liberi denarii, vagy libertini) szintén egyik terhe volt a városi polgároknak, melyet a szabad állapotúakkal együtt a szabadság élvezete fejében fizettek. Egy ily tízes fölért öt polturával, mely egy negyed része volt egy arany forintnak.

Minden polgár tartozott 10 tízest fizetni. Ezt füst-pénznek is nevezték, mert minden telek után, vagy házhelytől is fizetendő volt.

A *zsoluzsma* (collecta teragii) terményekből álló járulék volt, mely a hadi nép részére csak rendkívüli esetekben szedett.

A *kamara nyereség* nem volt egyéb, mint az ópénznek új pénzzel való beváltása folytán szedett csekély beváltási haszon.

A hidakon és réveken vámot, az ország határán kivitt portéka után harminczadot, vásárok alkalmával pedig helypénzt tartozott minden városi polgár fizetni.

Ugyancsak a város polgárai, mint iparúzők, kötelesek voltak foglalkozásuknak és mesterségüknek megfelelő szolgáltatásokat is teljesíteni; még pedig egyrészt a vár urainak, másrészt pedig az azokat körülvevő őrségnek. Ilyen ipari foglalkozások voltak: a kenyérsütés, építés, árkolás, szekerezés, halászat, vadászat, ruhakészítés stb.

S bár nem szenved kétséget, hogy e robotszerű szolgáltatások súlyosan nehezettek a városok polgáira, azokat mégis elviselhetőkké tették azon kedvezmények, melyekben a felsőbbség által részeltettek. Sőt az iparterményekben való szolgáltatás nagyobb tevékenység kifejtésére serkenté a kézműveseket, s a szolgáltatások mértékén felül termelt produktumoknak eladásában támasztott verseny, mintegy kényszerítőleg hatott minél jobb és tökéletesebb termékek előállítására.

Ezen verseny eredményezte a mind sűrűbben jelentkező adás-vevést és cserét és ezek fellendülésével a vásártartást, mely azután szülőanyjává vált a hazai kereskedésnek. Innen a névtelen jegyző szerint a városoknak »*vásárhely*« elnevezése.

A városok élénkségét nagy mértékben előmozdították a várakhoz és városokhoz vezető és hadászati szempontból is kitűnő karban tartott utak, melyek már azon időben hathatós eszközeivé váltak a közgazdasági érdekek kifejlődésének.

De más oldalról lényeges befolyást gyakorolt a hazai ipar és kereskedés fejlődésére, királyainknak azon bölcs és körültekintő gondoskodása is, mely szerint nemcsak váraink és városaink számát szaporították, hanem a meglevőket kőfallal, sánczokkal és árkokkal vették körül; azokat megerősítették, hogy megoltalmazván a vár és város lakóit a külső és belső háborgatásoktól, részükre a szó szoros értelmében nyugalmat, békét éi biztonságot szerezve, bölcs előmozdítói lettek a hazai ipar háborítatlan fejlődésének és a kereskedés megteremtésének.

E részben óriási nagy szolgálatot tettek az országnak IV. Béla, Róbert Károly, Nagy Lajos és Zsigmond királyok, kiknek fényes udvarát nemcsak a zászlós urak vették körül, hanem ott találjuk a különböző kézműveseket, a művészeket, tudósokat és kereskedőket egyaránt.

Az ipar és kereskedelem fellendülésének eredménye volt a kereskedelmi emporiumok kialakulása, amilyenek voltak az ország délnyugati részében: Győr és Sopron; az északi részen: Kassa és Lőcse; a keletin: Szeben és Késmárk; a délin: Spaláto; a középponton pedig: Budapest és Esztergom.

Ezen emporiális helyekkel állandó összeköttetésben voltak: Pozsony, Fehérvár, Debreczen és egyéb városok polgárai, kik az iparforgalomra elegendő mennyiségű iparterméket és árucikket voltak képesek szállítani.

A most felsorolt és az ezekhez fogható városokban indult azután fejlődésnek a kézműiparon kívül, a művészet keretébe tartó minden oly produktumnak előállítása és készítése, mely műbecsénél fogva a közforgalmi kelendőségénél tetemesen nagyobb értéket képviselt.

Ezekben a helyeken indult azután fejlődésnek: az építészet, szobrászat, a festészet és a zene.

E helyeken voltak a legnépesebb vásárok. Itt alakultak a különféle czéhek és kereskedelmi társaságok. És itt lettek megalkotva a városi rendszabályok is, melyek az iparosok és kereskedők jogviszonyainak szabályozására vonatkozó rendszabályokat tartalmazván, ezekből tudnia kellett minden iparosnak és kereskedőnek, hogy magát mihez kell tartania.

Minden kereskedő köteles volt hiteles könyvet vezetni, melybe az általa kötött ügyletek bejegyzendők voltak.

Meg volt határozva az élelmi- és egyéb árucikkeknek is az eladási ára és a kereskedelmi alkalmazottak rendes bére.

A hazai ipar és kereskedelem fellendülését hathatósan elősegítette királyainknak azon nagylelkű gondoskodása, mely szerint számtalan város polgárságát oly privilégiumokkal ruházták fel, mely kiváltságokkal járó előnyök mintegy felszabadították a polgárságnak anyagi és erkölcsi erőit; minek folytán a munkás és szorgalmas polgárok összes erejüket és tevékenységüket saját iparuk fejlesztésére fordították.

Fentebb már említve volt, hogy Zsigmond király számtalan várost megerősített és azokat királyi városok rangjára emelte. Zsigmond király volt az, ki először hívta meg a királyi városok követeit az országgyűlésre. Mely királyi rendelkezés később törvényerejű szokássá vallva, a városok polgárait az országos rendek közjogi állására emelte; ekként alakulván ki a polgárságban az ország *negyedik rendje*.

A városokban, mint a hazai kultúra középpontjaiban épülnek fel a templomok; itt létesülnek a különböző humanitárius intézmények; és itt keletkeznek a tudománynak és művészetnek első csarnokai, az iskolák és egyéb tanító intézetek.

Hogy az Árpád-házból eredő királyok mért iparkodtak a kultúrában előrehaladott szomszédos Németországból minél több idegent betelepíteni, — ennek sok tekintetben igen bölcs és természetszerű indoka azon körülményben található fel, mert a meghódított ország egyes nagy vidékeit erdőség és áradásokból keletkezett mocsarak borítván, a gyér lakosság szaporítása és kiegészítése céljából oly népességre volt szükség, mely az ország gazdasági érdekeinek jelentékeny tényezőjévé válik. Másrészről pedig szükség volt a települőkben az egyes iparágaknak oly hasznos művelőit is bírni, kik egyedül alkalmasak arra, hogy a várak környékén elhelyezve a polgáriosztály kifejlődésének vessék meg első alapját.

A fejedelmi gondoskodás fonák tényét látjuk azonban megvalósulni azon eredményben, mely szerint míg a fajmagyar lakta alföld nagy síkságain telepítések egyáltalán nem történtek és így ott városok nem is keletkezettek, addig az ország délnyugoti határától egész az északi határon végig délkeletnek, le egész Erdély dél-

keleti pontjáiig a német telepeknek majdnem szakadatlan láncolata húzódott; némely ponton sűrűbb, más helyeken pedig gyérebb népesedéssel.

A letelepült németek vámmentességet élveztek; ezenkívül pedig 3-7 évig terjedő adómentességben részesültek; s ha itt maradni nem akartak, vagyonukkal együtt hazájukba ismét visszatérhettek.

A települők a városi polgárok részére biztosított helyi kedvezmények mellett megtartották hazai előjogaikat is, rangjukkal és nemességükkel együtt, sőt azon jogaik is, melyeket más városokban már korábban élveztek, épségükben meghagyattak.

(Ezen nagyarányú kedvezmények buzdították fel a belhoni nemeseket, a várnépeket és a parasztokat is arra, hogy a városokba siessenek, miáltal a városok lakosságát tetemesen szaporították.

A bevándorolt német lakosság által benépesített városok azután gyors és nagy virágzásnak indultak. Jelentékeny volt iparuk és kereskedésük. Polgárságuk megvagyonosodott és módjukban állt az általuk lakott városokra reá nyomni a kultúra bélyegét. Házaikon, nyilvános épületeiken, templomaikon és iskoláikon azonban mindenütt a német művészet befolyásának nyomai mutatkoznak.

Es bár nem tagadható, hogy a német telepítés közművelődési és közgazdasági vonatkozásaiban kiemelkedhetetlen előnyére vált az ország haladásának, az elszigetelt német telepek kultúrája azonban még sem vált az ország közkincsévé; mert meg volt egyébként azokban minden kellék, csupán *magyar nemzeti tartalma* hiányzott. Nem volt meg azokban a magyar polgári társadalomnak legfőbb alkotó kelléke: a *nemzeti egyéniség*.

A városi közélet szelleme, jogélete, műveltsége, mind, mind német eredetre vallott. Es a német városi polgárok annyira elhatalmasodtak, hogy a magyar elemet – úgyszólván – kizárták körükből; minélfogva a magyar állam területén mintegy külön államot alkotva szinte fenyegető veszélyt képeztek a magyar állam léteére és fenállására.

E részben elszomorító példát szolgáltatnak a német polgárok lakta városoknak im itt idézett statútumai.

Sopron városa 1543-ik évben alkotott szabályrendeletének 7-ik pontjában ez áll: »Es sie auch Eine Ehrbare Gemeinde nicht für gut an, und ganz gefährlich seyn, dass den hickerkommenden *Fremden Hungarn* Papaern und Andern in der Stadt Herberge gegeben werde, so doch in der Vorstadt Herbergen genug sind. Setzen und wollen hiemit Einen Ehrsamem Rath treulich ermahnt haben, dass die Stadtbürger erfordert und denen selben bei strafe aufgeboten werde solle, damit keiner einem Huno-arn in der Stadt Herberg; gebe und welche Herberg vormals hatten, die sollen mit der Zeit, wenn ihr Bestend zu Ende ist abgeschoben, und sonderlich sollen die Hungarn in weiland Paul Schutzners Haus ausgeschafft werden, ohne allen Vorzug, in den zu besorgen, dass sich Prakticken durch die *fremden Hungarn* erheben machten, dass sie viel gelegener, so sie in der Stadt wohnhaft, dem in der Vorstadt bekommen mögen. Hinneben soll auch Fürsehen geschehen, damit *die fremden Hungarn auch mit Käufen der Häuser in der Stadt nicht zugelassen werden.*«

Ugyancsak Sopron városának az 1594. évben alkotott statútuma a következőket tartalmazza: »Ferner kombt auch Einer Ersamben Gemein beschwerlichen für, das ein Ers. Rath in partheien sachen zwischen der

Hierigen Bürgerschaft fürnemblich neulich angefangener Zeit begibt, und zulast in Ungarischer Sprach zu procuriren, Sowie doch bishero viel Jahr lang bei dieser Stadt, uns Unseres Teutschen Sprach in den Rechten und mit der Ungarischen procedirt und gebraucht haben, welches durch die Jeigen des Ungarischen Sprach erkündigt, allein gegen den Teutschen angesehen wird, damit einer den andern seines befallene drucket und in vergebliche Unkosten führet. Solches aber bitt ein Ers. Gemein dass ein Rath hinfürt Zwischen der allhieigen Bürgerschaft nicht mehr werde begeben, sondern wie von altersherr der Teutschen Sprach nach procedirt werde, aus allerlei billig bedenken und Fürnemblich damit auch andern Herrn so der ungarischen Sprach Kündig, gleichfalls Herr Stattschreiber verstehen können, so kann die sach was einer selbst hört und versteht, besser erwogen und protocolliret werden, das sonsten allweg doppelte arbeit gibt.«

Nagyszeben városának 1698-ban alkotott statútumában a következő rendelkezések olvashatók; »5. Soll also niemand vor einen Bürger geachtet werden, er sey den öffentlich bei der Markzahlung in das Register der Bürger immatriculiret und hat Bürgerrecht und Indigena ohne weitre Special Vergünstigung der Hoch Edl. G. N. F. W. Herren Officialinus samt Einen Ehrsammen Wohl Weisen Rath und Löbl. Communität niemand als eines gesetzten Herrmannstädter Bürgers sein im einem reinen Ehebett gezeugtes leibliches Kind, sowohl Männais Weibliches Geschlechts. *Fremden aus Fremden Städten oder Ländern soll um das jus indigenatus gebührend enthalten* und was Siebb. Deutsche aus den Sächsischen Stadt und Stühlen sayn, wenn sie ihr erlich und deutsch herkommen erweisen gegen Bezahlung eines Bürger geldes

nach Proportion des Vermögens angenommen; dagegen keine Leibeigenen, waren sie gleich Sachsen von Geblüthe wären noch *weniger aber uraldeutsche Nations Verwandten* (als Ratzen, Wallachen, Winden, Croatten, Böhmen, Spanier, Franzosen, Wälsche, Pollaken, *Ungar*, Moscoviten u. d. gl.) zu Bürgerrecht und Indigenat gelassen werden; es hätte den die ganze Republic eine sonderbahre Nothdurft jemanden aus einem Fremden Lande oder Nation Verstandes Geschicklichkeit, frey er und andrer kunst halber als Medicos, Chirurgo, Procurators, Stadt Reutter u. d. gl. auf und anzunehmen, wo es dann bei einer Löbl. Republic stehet, es sey absolute oder unter gewissen Bedingungen und Limitationen einen Fremden zu immatriculiren welches aber sine gravi causa niehmalen, auch wenn es geschieht, absque praejudicio und consequentia geschehen soll.«

Holott történeti tény, hogy a szászok részint Flandriából, részint közép Rajna vidékéről és Franciaországból, részben pedig Nürnbergből kisebb rajokban költöztek be; minélfogva nemzeti egységet magukkal nem hoztak. Ámde nyert privilégiumaik és szoros összetartozásuk által utóbb oly erőre és hatalomra tettek szert, hogy elszigetelt helyzetükben csak saját érdekeiknek szolgáltak és a magyar haza iránt tartozó kötelességeikről teljesen megfeledeztek.

Sőt a mongoloknak az 1224. évben történt betérésekor az erdélyi szászok grófja Ariszkáld hatszáz válogatott fegyveressel Kajuk mongol vezér hadseregéhez csatlakozott, őt Magyarországra kalauzolta és így árulója lett azon nemzetnek, mely őket befogadta s melynek egész létüket köszönhetik.

Egyébként a németnyelv uralkodó voltának legklasszikusabb bizonyítéka gyanánt szolgál Buda városa

régi ügyviteli szabályzatának az itt következő rendelkezése: »Der Richter soll sprechen des ersten im deutscher Tzung und dernach im Ungarischer Tzung. Die Ratheherren sollen also sprechen: der erster in deutscher Tzunge, darnach in Ungarischer. Der Stadtschreiber spricht am erst in Deutsch, dernach in Ungarisch, etc.«

A magyar alföld fajmagyar lakossága kizárólagosan földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik; városai nincsenek és így nélküli a kultúrfejlődésnek alapvető tényezőjét: a kézműiparral és kereskedéssel foglalkozó polgárságot.

Mennyivel kedvezőbb következményeket vont volna maga után és mennyivel kedvezőbb helyzetet teremtett volna az idegen telepítés, ha a bevándorolt idegen ajkúak a fajmagyar lakosság körében szétszórta nyertek volna elhelyezést. E bölcs gondoskodással kettős célt értünk volna el. Az egyik az, hogy az idegenek által behozott nyugati műveltség és tudás közkincsévé vált volna az egész magyar fajnak, A másik pedig az, hogy a német bevándorlók nyelvben és érzésben egyaránt beolvadtak volna a magyar nemzet testébe

A telepítések helytelen rendszeréből keletkezett tehát, hogy hazánkban egységes városi rend sohasem keletkezhetett, s hogy ennek folytán a magyar városok és az azokban elhelyezkedett polgárok sem váltak a magyar állam egységes és erőteljes fejlődésének oly elsőrendű tényezőivé, mint azt a nyugateurópai államokban általában tapasztaltuk.

Zsigmond királynak a polgárság jogait és kötelességeit szabályozó, az 1405. évi ápril hó 15. napjára összehívott országgyűlésen alkotott II. törvényczikkelyén kívül nincs jogalkotás, mely a polgárokról és azok rendjéről szólna.

A városok szervezetét és azok polgárságának jogviszonyait összefoglaló törvény hiányában, egyedül egyes királyi kiváltság-levelek, a jogszokás és a városok által alkotott jogszabályok képezik ama közös forrást, melyből a polgárok régi jogait és kötelezettségeit hozzávetőlegesen megállapíthatjuk.

A polgárok lakta városok rendszerint kőfallal voltak körítve és azok kapuit a helyi hatóság részben közvetlenül, részben pedig polgárai által szigorú őrizet alatt tartotta. Ezen körülményt igazolja Sopron városa 1543. évben alkotott szabályrendeletének 2-ik pontja, mely ekként szól: »Das auf und zusperen des Stadthores betreffend ist einer Gemein endliche Meinung, nach dem dies es Jar vil seltsam, geschwin, auch geschwärllich Kriegsleuff zu besorgen, dass der Herr Bürgermeister selber solches, wie vormall gebräuchig gewesen, soll auf und zusperren, und die Schlüssel beiträulig (bei sich in seiner Aufbewahrung) behalten doch so ist eine gemain da in dawider, dess gemeldeter Herr Bürgermeister, so es friedlich und nichts sonders zu besorgen, zu zeiten einen aus dem jüngerem Ratsherren, oder den Vierundzwanzigern ein der Stadt mag zum aufsperrern und zusperren gebrauchen der ihm dem hierinnen gehorsamen soll, doch das er nächtlich die Schlüssel bei-Händen hallte.«

Továbbá Kőszeg városa 1615-ben alkotott statútumának 20. és 21. pontjai a következő rendelkezéseket tartalmazzák: »Ein Jeder Bürgersmann der Lnwohner soll die Wacht-Thor stehen selbst verrichten oder eine solche Person an seiner Statt verortnen, damit gemeiner Statt bey diesen geiehrlichen Zeiten sich aui Im zu-erlassen. Es soll auch ein Jeder Bürgersman sich mit nottürftigen Wehren mid Waffen, da mit er

gegen einem feundt bestehen möge, der Notturfft noch versehen.»

Hasonló gondoskodást találunk Ruszt városának 1709-ben keletkezett rendszabályában is, mely ekként hangzik: »Inerer und Äusserer Rath. Item schliesset, e. E. Rath, dasz nachdeme unterschitliche Spergamenten passiren, wegen der crassirenden Contageon (welche Gott gnädig verhielten wolle) niemand bey dem Thor solle herein gelassen werden: sonderlich die handwerks Bursch, ausser die authentische Pass haben und von reinen gesunden Orthern herkommen.«

A városok polgársága előjáróságát saját tagjai sorából választja.

Az előkelőbb polgárok közül némelyek a belső, mások pedig a külső tanácsnak voltak tagjai.

A törvénykezési és közigazgatási ügyek ellátására majd több, majd kevesebb polgár hivatott meg, oly érdemes és a közügyek iránt érdeklődő háztulajdonosok sorából, kiknek egyénisége és társadalmi súlya hivataluk pontos teljesítéséért kezeskedett.

A belső tanács élén a városbíró vagy polgármester állott, a polgárok sorából választott több-kevesebb tanácsossal; és ezek alkották a városi magisztrátust.

A külső tanács 4-6-szor annyi tagból alakult mint a belső tanács.

Ha a bírói és polgármesteri állás egy személyben egyesült, akkor a közigazgatási, törvénykezési és gazdasági ügyek ezen egy városfő által intéztettek és kormányoztattak.

Fontosabb városi ügyek a belső és külső tanács együttes gyűlésében nyertek elintézését.

Városi tisztújítás eleinte minden évben, utóbb azonban csak minden harmadik évben tartatott.

A belső tanácsos szenvedő választóképeségéhez az 1848. évig megkívántatott, hogy értelmi képességén felül a városban háza, vagy egyéb ingatlan tulajdona legyen.

A külső tanács, elnökét és alelnökét, kiket népszószólóknak (formondor) is neveztek, saját tagjai sorából választotta.

Ugyanezen testület, a belső tanács hozzájárulásával választotta az országgyűlésre küldendő követeket, még pedig rendszerint közmegegyezés folytán, közfelkiáltással.

Minden oly ügyet, mely a város szabadalmára vonatkozott, illetőleg a város vagyont és számadásait érintette, a belső tanács jóváhagyás végett a külső tanács elé terjesztette és csak ennek jóváhagyása után vált az ügy jogérvényessé, illetőleg végrehajthatóvá.

A kiváltságolt városoknak szabadalomleveleik önálló helyhatóságot biztosítottak; minélfogva polgáraik maguk választották bírójukat és alakították tanácsukat és saját ügyeikben várparancsnokaiktól teljesen függetlenül bírászkodtak.

A városok polgárai fogyasztási adót, vámot és helypénzt szednek és italmérési jogot gyakorolnak, és a földtulajdonjoggal kapcsolatos jogok és ipari korlátozások gyakorlatára jogosultak.

A városi polgárok »királyi-dij« címén, a király részére évenként bizonyos összeget fizetnek. Ezenkívül kötelesek átutazásuk alkalmával a királyt és a királynét rangjukhoz mértén megvendégelni. És mert minden város egy nemes ember személyét képviseli, köteles egyéb nemesek példájára a vármegyei nemesi felkelő sereghez csatlakozni.

Némely város polgárai a tárnokmesteri, mások pedig a személynöki bíróság alá tartoznak, minélfogva

amazok tárnoki, ezek pedig személynöki városoknak neveztettek.

Szabad királyi városokban a polgárjog személyhez kötött különös előjog, mely által annak birtokosa az ország negyedik rendjének válik részesévé, és egyben oly községnek tagjává, mely nemességét a királytól nyerte; miáltal szabaddá és egyedül csak királyától, mint földesurától függő polgárrá lett.

Az 1720. évi 12. t.-cz. rendeli, hogy a város előjárósága különös gondot fordítson arra, hogy erre érdemtelnek (munkakerülők, csavargók) polgárjoggal fel ne ruháztassanak. Ugyanazért mindazok, kik a polgárjogot megszerezni kívánják, amennyiben polgárjog elnyerését biztosító ingatlan birtokában nincsenek, vagy közhivatalt nem viselnek: hitelérdemlő bizonyítvánnyal tartoznak igazolni kifogástalan erkölcsi viseletüket és egyúttal azt, hogy a városban való megélhetés megkövetelte keresetképeséggel bírnak.

Gonosz cselekedetek, melyek a törvény értelmében becstelenség bélyegét vonják maguk után, a polgárjogelnyerését akadályozzák. Ilyen cselekmények: a hamis eskü, bujálkodás, kerítés, házasságtörés, rablás, gyilkosság, vagy abban való részesség; valamint reábízott értékeknek elsikkasztása.

Jobbágy, ki egy nemes leányt, vagy egy nemes asszonyt meggyalázott, maradékaival együtt el volt zárva a polgárjog elnyerésétől.

Benszülött parasztot a földesurától megkívánt bizonyítvány nélkül tiltva volt bármely város polgárai sorába felvenni.

Az osztrák örökös-tartományok azon alattvalója, ki közvetlen felebbvalójától írásbeli engedélyt, valamint az illetékes hatósági közegektől elbocsátó bizonyítványt

felmutatni nem tudott, a polgárjog elnyeréséhez nem bocsátandó.

Egyébként, bármely nemzetre való tekintet nélkül, minden külföldi elnyerheti a magyar polgárjogot és polgári hivatalok viseléséhez jogosult.

Aki valamely iparág révén kivan polgárrá felvétetni, annak előbb saját czéhe kebelében remekelnie kell. Ha remeke kifogástalannak találtatott, mesterré válik és mint ilyen a polgárjogot elnyeri.

Polgárjog régi szokás szerint csak az előljáráóság és az illető község beleegyezésével nyerhető. Ha azonban a magisztrátusnak aggályai volnának és e miatt nehézségeket támasztana: a folyamodónak jogában áll e tárgyban hitelt érdemlő bizonyítványokkal felszerelt folyamodás kapcsán a m. kir. helytartótanácsához kéréleg fordulni.

A polgárok sorába történendő felvételkor köteles mindenki esküt tenni arra, hogy: »a királyhoz hű lesz, a törvényeknek és elöljáróinak engedelmeskedik, s hogy az ország és a város közjává, tőle kitelhető módon előmozdítja és védelmezi.« Ezen esküformát egyébként az egyes városok szabályrendeletileg állapítják meg s az előljáráóság színén tiszta és érthető hangon mondandó el. Letett eskü után az újonnan felvett polgár lefizeti a státútumokban megszabott polgári taksát, neve a polgárokról vezetett könyvbe bevezetetik, felvételéről polgári bizonyítványt kap, s ezzel azután a polgári jogok tényleges gyakorlatába lép.

Polgárt, szabályszerű idézés mellőzésével elítélni és vele, akarata ellenére sommás utón eljárni nem lehet.

Az 1548. évi 65. t.-cz. értelmében büntetés terhe mellett tiltva van polgárt, jogtalan és érdemetlen módon

adósságai miatt fogságba helyezni és ha szökésben van, csak királyi engedelemmel szabad letartóztatni.

Városok polgárainak a nemesekkel egyenlő vérdíj (homagium) jár.

A polgár bármely főúrral vagy nemes emberrel szemben perbe szállhat.

A polgár semmiféle állata, fogata vagy áruja után sem az országban, sem ennek határán vámot nem fizet.

Oly dolgok után, melyeket a polgár saját használatára az országból kivisz, vagy ide behoz, harminczadot fizetni nem tartozik. Elárúsításra szánt áruai azonban ezen kedvezményben nem részesülnek.

Polgári hivatalt csak polgárok viselhetnek.

A polgárnak a külföldivel szemben előjoga van arra, hogy azt megvett ingatlanaiból bármely város határában kibecsülheti és a netán eladott ingatlanát tőle becsáron visszaválthatja.

Bármely polgárnak jó bizonyítvánnyal ellátott 12-15 éves fia a Ludovica-katonai akadémiába való felvételre tarthat igényt.

A polgárok saját városuk és két udvari tanácsos ajánlatára nemességet is nyerhetnek.

A polgárokat terhelő közszolgáltatások összevontan a következők: 1. királyi díj; 2. katona-adó; 3. katona-beszállásolás; 4. az országgyűlésen engedélyezett szubszidiumok; 5. a követeknek járó fizetések; 6. a nemesi lökelés kiadásai; 7. a papi tized; 8. ahol a város jövedelmei erre elégséges fedezetet nem nyújtanak: a városi tisztviselők fizetése; továbbá az egész városközséget érdeklő kiadások és a város adósságainak törlesztési részletei és végül 9. a tárnokmesteri városokban a tárnokmesteri díj.

A papi tized csak a borból, rozsból, árpából és a zabból jár. Tengeri után papi tized nem fizetendő.

A polgárjogot elveszti azon városi polgár, ki felségsértés, vagy hazaárulás büntetét követi el; de azok egyúttal fejvesztésre és vagyonuk elkobzására is ítéltetnek.

A polgárjog elvész a polgári eskü súlyos megsértése miatt is; nevezetesen: az elüljáróság súlyos megsértése, vagy a város közjvai ellen irányuló valamely gonosz cselekedet miatt. Az ily esetek felett azonban a m. kir. helytartó tanács dönt.

A városok régi gyakorlata szerint a jogérvényes ítélettel marasztalt gonosztevő a polgárok sorából kitöröltetik. Ha azonban kitűnnék, hogy az elítéltet csak gonosz emberek rosszakaratú szándéka kívánta vesztőhelyre juttatni, úgy ennek rokonai és hozzátartozói O Felsőgéhez kegyelemért folyamodhattak.

Polgári jogáról bárki lemondhat. De ezen lemondásnak világosnak és határozottnak kell lennie; s az adott esethez képest a lemondás döntés céljából még a m. kir. helytartótanácsához is felterjesztendő.

Mint minden benszülött polgárnak, azonképpen minden nemes embernek is joga van a városokban házat vagy földbirtokot vásárolni. Az ily vétel útján polgárjogot nyert nemes ember azonban, nemességnek megtartása mellett a polgári kötelességek teljesítésének részesévé válik; amit bizonyít Sopron városa 1599. évi december 8-án alkotott következő szabályrendelete: »Denen Edelleuten so, bürger sein, will ein Ers. gemein ihre Adel nit nehmen, sondern einen jeden bey seinen ehren und wörden, darinnen sie ein, allerdings verbleiben lassen, was ihre person allein betreffend ist. Belangend aber ihre bürgerliche guter, darum sein sie

schuldig zu geben Steuer, wacht, roboth. Item auf aufforderung des Herrn Bürgermeisters, Stattrichters und eines Ers. Rathes gehorsamtlich zu erscheinen. Ist er ungehorsam, soll ein Ers. Rath macht haben, ihnen seinem gut zu straffen, oder andere mittel für die Hand zu nehmen. Darneben will ein Ers. gemein einem Ers. Rath billige Handreichung und beistand thun.«

Egyébként a polgári javak korlátolása tekintetében némely városok figyelemreméltó statútumokat alkottak. Ilyen Kőszeg városának az 1615. évben elfogadott statútuma, melynek 18. és 19. pontjában ez áll: »Kheiner soll ohne Vorwissen des Herrn Statrichter ein Haus grund oder ander Erbstück verkaufen, deszgleichen auch die Weingarten ohn Vorwissen der Berpmeister. Kheiner soll aus seinen Lehn ein Ackher verkauffen 10 rl. straff. Alle fuerkauf, es sei in Treidt oder andern Essenten Victualien sollen ganzlichen verpodten sein bey Verlust des erkhaufften Guts oder Wahrn «

Ehhez fogható Sopron városának egy konkrét eset alkalmából alkotott statútuma, melyet döntvénytérő értékében szórói-szórá idézünk: »Die Vierundzwanziger fürkommen und anzeugt; wie sie in Erfahrung kommen, dass ein ungarischer praedikant zu Ikitsch der Späthin seligen hauss kaufen woll, das sey einer Ers. gemein betrachtung ganzt zuwider. Bitten sich bey derselbigen hand zu haben und nachzukommen, den sie viel liber mit deutschen burgersleuten die Statt besetzt haben wollen, denn die Ungarn leisten keinen gehorsam, ob sie schon am ersten vil zusagen, so geschehe es doch nit, wie es die tägliche erfahrung bisherr mit sich gebracht und dass sie einem Ers. Rath nur vil zu schaffen machen. Verabschiedt; Man habe etlich burgersleut nach Georgii herauff erfordert, dass sie die Häuser, so thor

hierinnen kauften wollten, damit die manschafft oesterckt werde. Aber kainer hab sich biss anhere erklárt. Es stehe aber den burgern noch bevor, wenn sie das haus laut der Schätzung wollen annemen, dass sie die prioritát sollen haben, nur dass mans bald thue, den man muss gelt haben.«

Hasonló tartalmú szabályrendeletet hozott Szombat-hely városa is az 1735. évi július hó 12. napján, ki-mondván: »Determináltatott újabban, hogy valamint eddig úgy ennek utánna is senki nótárius híre nélkül földet el ne adjon, ha eladás, nótáriusnak hírével, ez atyafiakat mindazáltal és szomszédokat megkínálni a bíró uram által tartozzék; melyet ha elmulat, ámbár adózzék is tüle, de letévén az atyafi és szomszédok az adót, vissza-válthatják, ha örökös veszi is.«

A polgári szerzett vagyonban való öröklési jogot illetőleg felette érdekes Sopron városa 1680-ban alkotott szabályrendeletének magtalan elhalálozás esetéről szóló rendelkezése, mely itt következik: »Wann ein hiesiger Bürger oder Inwohner ohne Leibes-Erben ab intestato mit Tod abgehet, und selbst erworbene Güter hinterlesst, von solcher Verlassenschaft soll die Hälfte Gemeiner Stadt Fisco heimfallen, die andere Hälfte aber den nächsten Anverwandten, das ist Brüdern und Schwestern, oder Brüder und Schwestern Kindern, dafern sie hiesige Bürger oder Inwohner sind, erfolgt werden. – Mit fremden Befreundten aber, dafern sie Solches gebührendermassen suchen werden, wirt Ein Löbl. Magistrat ex aequo et bono zu handeln wissen.«

A fentebb elsorolt polgári jogok és kötelezettségek mellett nem lesz tán érdektelen, ha régi statútumok idézésével megvilágítjuk a polgári felfogásnak azon jellegzetes gondoskodását, melylyel a polgári egyszerűséget

és az erkölcsök tisztaságát, saját körében megőrizni és biztosítani iparkodott.

Szombathely városának 1708. évi május 31. napján alkotott statútuma a polgárság ruházkodásáról a következő rendelkezéseket tartalmazza: »Levén a böcsületes városnak gyűlése végeztetett, hogy akinek csak kintlevő nemesi jószága nincs, általában senki a város concivitasában levő lakosok közül se maga, se felesége, se itthon lakó gyermeke, se cselédje ne öltözzék, se ne viseljen városi renden kívül való ruházatot, nevezet szerint selyem ruhát, aranyos ezüstös zsinórt, csipkét, prémet, füsöt, füzért, főszorítót, piros pantoflit, nyári kesztyűt, fátyolt, rókának bellest s efféléket, holott a külső rendbeliek is ezekért Ítéletet tesznek s a mostani sújtós terheknek is többnek elviselésére elégségesnek tartják ezekből a várost. Ha ki e végzés ellen cselekszik bíró uram levonassa vagy házától elvitesse annak az oly ruhát és tanács uraim ítélete szerint muletálja s úgy adja ki.«

A polgári ruházatnak polgári állás szerint való részletes megállapítását tartalmazza Nagyszeben városának az 1752. évi ápril hó 28. napján alkotott következő tartamú statútuma:

Kleyder Ordnung.

So von einem Löbl. Magistrat und Löbl. Communitaet der Königl. Freyen Haupt Herrmannstadt A. 1752 d. 28. April unanimi voto genehm gehalten, und der Lieben Burgerschaft zu genauer Befolgung kund gemacht wird.

Classis Ima Zu dieser Classe werden gerechnet beyde (Titl) HE. Supremi Officiales, Gubernial Rätthe und pro Consules. Dieser Classe wird vermöge Ihrer

tragenden Charakters nicht determiniret, sondern alles Dero eigenen Prudece und Ueberlegung anheimgestellt. Classis 2da Zu dieser werden genommen Tit. HE. Stuhls Richter, Stadt Hann, und übrige HEM. Senatores samt den Notario.

Manns Kleydung

Dieser werden verboten ausserhalb dem schwätzen Sammet allerhald geschnittene oder ungeschnittene Sammet, alle Arten des gestickten, von Gold oder Silber, wie auch Zuben-Futter.

Frauen Kleyder.

Drap d'Or und d'Argent, Sammet zu Küttele, Zobel Futter, oder Verbrehmung, Gold und Silber Point g'Espagne und Niederländische Spitzen sind verboten.

Classis 3tia Hierzu werden gerechnet HE. Orator Stadt Physicus, Porcolabb, Vice Notarius, Secretarii Consulares, et Iudiciales Ordinarii benebenst deren Edel-leuten und Patriciis, welche wegen Geburth und Ihrer Eltern meritten einigen Vorzug verdienen, auch Graduirte Personen und Kauff Leute welche Edel Leuthe sind und von meritierten Eltern herkommen; Diesen wird verboten:

Bei Manns Kleydung.

Crépie Arbeit Lux Futter oder Verbrehmung und Dalj Schuh.

Bey Frauen Kleydung.

Auszer deren Tit HEn. Ober Ofticianten und ad Primam Ciassem gehörigen Töchter und Schwieger

Töchtern alle reiche Stern Hauben, Damast, Gros de Tour Troquett, Taffet, soll Ihnen auszer bey Hohen Fest Tagen Feyerlichkeiten und Ehrenverrichtungen untersaget seyem Seidene unter Röcke, welche mit seidenen Blumen gestickt, Tressen oder Spitzen eingefaszt, sind völlig verboten.

Classis 4ta Zu dieser werden gezogen, die übrigen Patricii, so in keinen Seruitiis Publicis stehem, nebst deren Literatis in genere wie auch Accademische Personen, endlich auch diejenige Kauff Leuthe in der Löbl. Communität, deren Eltern beyderley Geschlechts in ansehnlichen Officiis gestanden, und auch die 30 Aelteste Communitaets Verwandte.

Manns Kleydung.

Bey dieser werden mit Gold Oder Silber Zirm verknöpffte Gürtel bey Straff 30 Uf. völlig abgeschafft.

Frauen Kleydung.

Gantz reiche Band in Kopf Nadeln, Hals Gehängen und Hals Bändern alle Diamenten, Arm Bänder von allerlei Gattung sind völlig verboten; Hiegegen können Arm Bänder vom schwarz Sammet Börtel mit silbernen Schnallen getragen werden; Stützen von allerhand vielfarbig seiden Zeug, auch mit Gold und Silber Blumen oder auch mit Tressen oder Spitzen besetzt, nicht weniger, die von Federn, Zobel und Fuchs sind völlig untersagt. Kleydungen von nehmllicher Gattung oben benannten vielfarbiger Zeuge und Zugehör bleiben verboten, schwarz glatt Gros de Tour und Taflet hingegen können zu höhern Fest Tagen getragen werden. Breite auszländische Spitzen in Schürzten, Hemeder und Hauben gantz abgestöpte so genannte Mieder oder

Brust Stück, Gold, Silber und Seidene Latzel sind gänzlich verboten.

Classis 5ta Dahin werden gerechnet die Zumfft Meister derer ansehnlichsten Zünfften, wie auch die übrigen Kauff Leuthe so in der Communitaet sind, nebst denen nach denen obigen ältesten ad 4tam Ciassem gezogenen Hundert Männern, in Ordnung folgende 30 Communitaets Verwandte. Wasz in einer der obern Classen verboten ist bleibt dieser und denen nachfolgenden untern Classen untersaget; Hiegegen wird dieser Classe zutragen erlaubt.

Manns Kleydung.

Hütte. Ordinaire Zobel Hütte von mittelmasziger Breite.

Tuch. Auszlandisch Tuch von ordinarii (Coloren) Farben: als Lazur oder Dunkel Blau, Veigelfarb, und anderen dunkeln Farben mit seidenen Schnürn und höchstens dergleichen Stropfen samt Knöpfen mit wenig Silber durchwirkt oder Werksilberne vergoldeten Knöpfen ann Sonn-Tägen mit Fuchs Wammen und Klauen gefüttert und Kehlen verbrehmet.

Gürtel. Gestrickt seidene und seidene Schnur-Gürtel von modesten Farben oder glatt Sammetene Gurt, auch mit silberne platten, jedoch nicht Gürtler Arbeit, als welche allen und jeden auf Gürteln und Leibein völlig untersaget werden. Die seidene »Schnur Gürtel hingegen mit Scophium zuverknöpfen werden dieser Classe zwar erlaubt jedoch nur mit ein Zoll breiten und nur 15 Köpfen verknöpft bey Straff Ufl. 25.

Weyber Kleydung.

Hauben und Kopff Tücher. Seidene Grün und Weiszsternichte auf den Kopf Retze Fagyel und Pochelat.

Bänder. Höchstens modeste und nicht allzubreite seidene Parteir Bänder 5 Ellen lang.

Kopf Nadeln. Silberne mit Perlen auch mit guten farbigen Steinen, jedoch nichts in Gold eingefaszt.

Um den Hals, Hemd und Prust. Um den Hals und Hemde gar nichts auf der Brust ein silbern Haftel.

Gürtel. Gestrickt seidene oder Silberne.

Mäntel. Von ordinari ausländisch Perpet, am Sonntag Vorstadt, mit einlachen Sammet Borten.

Kirschen. Blau Brämig mit Haasen gefüttertt.

Stutzen. Von Marder, Beer oder ein Hand Schuh mit seidenem Zeug überzogen, wie vor alters gebräuchlich gewesen.

Zeig zu Pelz, Prust Pelz und Segel. Glatt und gewässert ganz und halbseiden Zeug.

Zugehör. Mit einfach, einfarbig oder melirt seidenen Spitzen oder Sammet Fronsens.

Futter. Zobel-Schwafel, silber oder vergoldte Kruppein auf werksilberne Knöpfe auf dem Vordertheil mit Fuchs Wammen gefüttertt und Kehlen verbrämet.

Wäsche. Höchstens fein Bottgyelatt mit hiesigten Leisten und Spitzen ausgemacht.

Küttel und Ober-Rock. Massai, Quinett und höchstens Vorstadt, wer wieder eines dieser Punkte handelt, soll Straff zahlen Uf. 12 ungr.

Unter-Rock Friesz oder Carton auch hierzu Lande fabricirte härne Zeug.

Dieser Classe vor den Sommer Hand Schuh erlaubet, die Waderl aber sollen in der Kirche und auf öffentlicher Stadtstrasse verboten seyn.

Classis 6ta. In dieser Classe kommen die übrigen Communitaets Verwandten in genere, wie auch die Kauff Leuthe so auszer der Communitaet sind Item die Raths

und Pfahrs Herrn Söhne, welche ein Handwerk erlernen; Endlich die vornehmste Altschaffts Männer deren ansehnlichsten Zünffte und die vornehmste Künstler auszer der Communitaet.

Diesen wird zu trafen erlaubt,

Manns Kleider.

Hütte. Zobel von mittelmäsiger Breite

Tuch Norder und Görlitzer Tuch mit seidenen Schnürn von gleicher Coleur seidenen oder silbernen unvergoldetn Knöpfen. An Sonn und Feyer-Tägen höchstens Holländisch Tuch mit Fuchs Rücken gefüttert und Nacken verbrämt.

Gürtel Gestrickt seidene, auch seidene Schnüren oder Cammel harne mit Faden oder geschlagenem Silber verknöpft, oder einen glat sammetenen Gurt ohne Silber Platten.

Die dieszfällige Uebertretter sollen gestrafft werden um 25 Ufl.

Weyber Kleydung.

Hauben und Kopff Tücher. Wie die vorgängige Classe.

Bänder. Allerhand glat oder (Mussierte) geblümte, seidene, nur keine Partier Bänder 5 Ellen lang.

Nadeln Silberne mit Turkis-Perlen oder Dupletten versätzt, oder auch gehäffteter Perlen Nadeln.

Um den Hals Prust und Hände. Wie die vorige Classe.

Gürtel. Eben wie die vorige Classe, jedoch von keiner hohen Färb.

Mäntel, Kirschen und Stutzen wie die vorige Classe.

Zeitj zu Pelts, Pruszt-Peltz und Seitein allerhand ungeblümt hären Zeug und höchstens ordinari Holländisch Tuch.

Zugehör. Einfach schmähler hiesig seidene Spitzen oder schmale Sammet fronsen.

Futter. Auf den Peltz Zobel Schwaff von der geringsten Sorten Auf den Vordertheil wie in der vorigen Classe beschrieben gefüttert und verbrämt. Silberne oder vergoldete Krupeln von mittmasziger Grösze und keine knöpfe.

Wäsche. Höchstens Bottehelatt mit hiesig verfertigten Spitzen und Leisten.

Küttel. Massul und höchstens Quinett. Kröprl Leibel werden dieser Classe erlaubt.

Unter Rock. Hiesig Tuch oder Boy auch Flanell. Dieser Classe werden die Waderl völlig abgeschafft, und statt deren weisz oder grüne Türkische Sonnen Schirms erlaubt. Der wieder eins dieser Punkte handelt soll in Straff Ufl. 12 verfallen.

Classis 7-tima. Zu dieser gehören die Mittel und von Bürgerlichen Eltern herstammende Bürger. Diesen wird zu tragen erlaubt.

Manns Kleydung.

Hütte. Doppelte Marder Hütte oder höchstens von Iltis doch ohne Sammet.

Tuch. Meistens vom bestan Kam oder gesonderten Tuch. Denen besten und distingoirrten Bürgern hiegegen von dieser Classe wird höchstens Breslauer vierziger Ellen Tuch oder so genant irantzözisches, wie auch hierländig gemachtes Tuch so fein als es nurimmer kan gemacht werden zu tragen erlaubt, mit seidenen Schnüren von gleicher Farbe, weiszsilbern und undvergoldeten Knöpfen und seidenen, mit Fuchs Klauen oder Rucken, wilden Katzen und dergleichen gefüttert und Fuhs Nacken verbrämt.

Gürtel. Zwirne oder Camel härer Schnüren mit Seiden verknöpft, wer hierwieder handeln wird, soll Straff zahlen Ungr. Guld 15.

Weyber Kleydung.

Hauben und Kopff Tücher. Weisz oder gelbsternichte seidene Hauben und Retzé. Fátgyel.

Bänder. Pur glatte, oder auch geblümt seidene höchstens 5 Ellen lang.

Nadeln. Silberne mit Perlen u. Dupletten versätzt, auch mit Perlen gehäfftete Nadeln von mittelmäsiger Grösze.

Mantel. Von Perpett und Krön Rasch mit Taffet Bogesie, oder Glantz-Leinwand gefütteret, mit einfachen Sammet Fronsen.

Kirschen. Haasene mit Eichhörningem Bräm.

Stutz Rey der Kälte gefütteret Lederne, oder wollene gestrickte Hand Schuh, oder ein langer Stutz nach der obigen Arth mit härenem Zeug überzogen.

Im Sommer soll diese Classe keine Hand Schuh vielweniger Waderl oder Sonnen-Schirm tragen

Zeug zu Peltz. Prust Peltz und Seideln. Tuch wie ihre Männer tragen oder Perpett und Rasch mit schmalen und mäsigen Spitzen von hiesigen Fransen-Machern oder Sammet Borten. Der Seitel mit einem einfachen Sammetenen Bräm, gelben oder aschenfarb schmahlen seidenen Fransen; silbern einfach gcoszene kleine Krepel, Die vielfarbige auch auf Sammet Arth geschnittene Zeug sollen völlig abgeschafft, statt deren aber hiesig Perpett und Krön Rasch erlaubt werden.

Futter. Wie ihre Männer tragen, auf dem Peltz um den Hals geschwätzte Marder Schweifte.

Gürtel. Härene, Zwirne und an hohen Tagen Silberne mit Spangen.

Wäsche. Mittelmäßig ausländische deutsche Leinwand und höchstens ordinari Bottchelatt mit hiesigen nicht allzubreiten Leisten und Spitzen ausgemacht.

Küttel. Flächene, Baumwollene und höchstens grob Massul ohne Leibel.

Unter Bock. Von Boy und Mittel-Tuch.

Schuh. Schwartz und rothe doch ohne silberne Dräthe. Die Ubertretter von jedem dieser Punkte sollen Straff verfallen. Ungr. fl. 10.

Classis 8tava. Zu dieser werden gerechnet die von denen Dörffern herein gekommene Bürger nebst denen Stadt Reuthern, so nicht Bürgerlichen Herkommens seyn. Diese können tragen.

Manns Kleydung.

Hütte. Im Winter einen einlach Mardernen, jedoch mit keinem holländischen feinen Tuch. Im Sommer einen Hermanstädter ordinari breiten Hut.

Tuch. Blau, grün oder braun Kern-Tuch.

Futter. Lämmernes mit Fuch Nacker oder Pamp verbrämt.

Schnür. Knöpfe und Schnür seidene jedoch Farben Tuch. Item Zinnerne und meszingene auch knöcherne Knöpfe.

Gürtel. Härene, wollene oder Zwirne mit purer Seiden verknöpffet bei Straft Ufl. 7.

Weißer Kleydung.

Hauben. Von rother Seiden, der Stern schmal gestreift.

Köpff- Tücher. Schäsburger von der mittleren Sorte oder grob Bottchelatt.

Bänder. Von hiesigen Fransen-Machern, venn gleich 3 Finger breit.

Nadeln. Ein Paar mittelmäßig silberne mit falschen Perlen versetzt.

Mäntel. Von gutem Kern Tuch oder Herrmannstädter auch Kronstädter Perpett mit einfachen Sam met Fransen, und mit Glantz-Leinwand gefüttert.

Peltz und P rust Pelts. Gut Kern Tuch, Konstädter oder Herrmannstädter Perpett, jedoch von keiner hohen Farbe.

Fransen und Krepel. Seidene Schnür, seidene ordinarı Velentzi Fransen, meszingene oder höchstens schmahle silberne Krepel.

Futter. Von Lampel, Wilder Katze, Haasen feil oder höchstens Klauen mit Fuchs Rücker oder Pamp verbrämet.

Gürtel Zwirne, härene und an Sonntagen einen silbernen schmahlen mit oder ohne Senckel doch mit nichts besätzt.

Kirsen. Lämerne mit Eichhörningtem Bräm ausgeschlagen.

Kittel und Seidel. Erstere gantz wollene und Baumwollene Kronstädter, letztere aber von der Gattung wie die Peltze sind, zu Hals mit Sammet, unten mit einem einfacheren Perpettenen Bräm, mit gelben Fransen.

Schürtze und Hemedel. Im Haus von Tuch oder blauer Bogasie, auf der Gaszen gantz Baumwollene Eperieszer oder Lintzer Haus-Leinwand, jedoch alle ohne Spitzen und Leisten und nicht gestärkt bei Straff vor jedes Punct Ufl. 5.

Schuh. Von schwarzen Ziegen Fell ohne silberne Dräthe.

Classis 9na. Hierzu werden gezehlet Dienst Knechte und Mägde Darabanten Szabados, Feyl Beck, Tag Löhner, Leichen-Träger, Schröder, Thor, Hütter, Brunnen Meister Fuhr-Leuthe, Becks, Beutler, Bedienten und

Lehrjungen von Dörffern, Spin Jungen und dergleichen. Diesen zu tragen erlaubt.

Manns Kleydung.

Hutt. Im Winter einen halben Feyerling, Kutscher und Inaschen schwarze Mützen oder mit schwarzem Lamm-Fell ausgeschlagene Reise-Mützen. Im Sommer einen Hermannstädter ordinari breiten Hut ohne Borten, jedoch mit Unterschied der Classen,

Hals-Tuch. Oder keins oder ein schwarz Baumwollenes oder schwarz härenes Flor.

Tuch. Blau ordinari oder auch braun hiesig Kern-Tuch

Futter. Vor alle veisze und schwarze Lämmerne Felle mit schwarzen dergleichen verbrämet.

Schnür. Sollen seyn härene und Baumwollene.

Knöpfe deszgleichen.

Gürtel. Wollene und schnürhärene Gürtel von deren Tuchmachern oder Gurt. Gürtel mit dergleichen Tuch, wiewohl von anderer Farbe überzogen. Item gantz lederne Gürtel.

Csiszmen. Von schwarzen Ziegen Fell, oder rindere beyde mit baumwollene Schnüren bei Straff Ufl. 5.

Weiber Kleydung.

Hauben. Weisz baumwollene oder Weydtgarnene, rothe, doch keine seidene.

Kopff Tücher. Schässburger von der geringsten Sort.

Nadeln. Höchstens silberne und einfache mit silbernen Perlen und Glasz oder Dupletten, jedoch nur ein Paar.

Bänder. Von hiesigen Fransen Machern zwei Finger breit und 3 Ellen lang, in die Haare ebenfalls von hiesigen Fransen Machern, schlechte Haar Schnüre und durchaus keine Maschen.

Peltz und Brust-Peltz. Von hiesig schlegtem Kern und Mittel-Tuch oder Bograsie und weisz Lämmerne Peltz und Brust Peltz, denen Bürgers Kindern hiegegen, so in diensten stehen von hiesigem Perpett.

Fransen Krepeln Darauff von hiesigen Fransen-Machern fingersbreit und eiserne oder meszingene Krepel, jedoch auf die Brust Peltz nicht als seidene Schnür von keiner hohen Farbe. Denen Bürgers Kindern so in diensten stehn iát kein Portair, sondern ein glatt einfarbig Band und im Borten auch ein glat einfarbig seidene Zeug zu tragen erlaubt.

Futter. Lämmern mit Fuchs Nacken oder Pamp verbrämt, um den Hals ungefärbte Marder Schwafel.

Gürtel. Auf alle Tag, blau Zwirne oder härne, an den höhere und Sonn Tagen ein schwartz Gurt mit meszingenen Senckeln und kleinen silbernen Spangen, oder ein zinnerner Glieder Gürtel.

Mäntel. Von ordinari Kern oder Mittel Tuch mit härenen Fransen auf alle Tag; an Sonntag hiegenen mit schmahlen Sam m et Fransen und mit ordinarii Bogasie gefütteret.

Kirschen. Lämmerne mit Füllen Fell ausgeschlagen.

Kittel and Seidel. Ersterer von ordinarii Hänffene, letztere auch von ordinarii von Kern Tuch mit rothen Schnätchern; am Sonntag hiegegen halb Baumwolle auch gantz flachsene Kittel. Es soll aber keine Dienst Magd ein Leibel und nur halbe Kittel, sondern ganze Kronstädter oder Nösner bei Straff Uli. 5 tragen, noch sonst jemand der in diese Classe gehört.

Sckürtze. In der Woche von Mittel Tuch, oder geschwätzte hännffine, an Sonn Tagen grob Schässbürger Für-Tücher oder von Klotz, Hanf oder doppel

Leinwand ohne die geringste Spitzen und Leisten auch ungestärkt.

Wäsche. Die Hemeder von hänfener, flachsener und halb oder gantz Baumwollener Leinwand. Die Ermel hiege^{nen} von gantz Baumwollener Klotz Hanf oder doppel Leinwand.

Schuh. Von Ziegen oder Rindernen Fellen mit Gröschel Dräthen bey Straff Uffl. 3.

A polgári egyszerűség és takarékoság megörzése nék fényes tanúságát szolgáltatja Segesvár városának a 18-ik század végéről kelt azon szabályrendelete, mely a polgári családok körében megtartott lakodalmak rendjét állapítja meg, mely szószerint ekként hangzik:

Senatus consultum.

»Nach dehme wir in Erfahrung genohmen, wasz gestalten die zum Nutz und Besten der Jungen Eheleütte gemachte Lobliche Hochzeit polizey dermaszen in ein Abnehmen kommen dasz in kurzem zu befurchten es mögte das übel zum detriment der ganzen Burger-schafft, viel ärger werden als zuvor, gestalten bey zunehmenden schweren Landes Plagen, die Pralereyen und Verschwendungen dermaszen in Schwang gehen, dasz Wunder wie manchen armen jungen Eheleütten nach der Hochzeit ein eignes Hembd auffm Leibe bleibt, umb nun solchen Übel vorzukommen, haben wir aus Pflicht unsere Amptes die vor etlichen Jahren Publicirte hochzeit Ordnungen von neuen übersehen und wieder-hohlen wollen auch von neuem geordnet und Beschlossen: dasz

1. Der Wittmann oder Jungeselle so sich in den Stand der heil. Ehe setzen wil, sich keines wegese unterstehe verborgener wise Ringe zu wechseln, noch we-

nioer sich zu verschweren, oder heimlich ohne der Eltern, oder derer so an ihrer stelle, wiszen und Einwilligung Versicherungen zu stifften: sintemahlen diese als Gott und der Ehrbahren weit ungefällige- unehrlich- und unehrliche actus oder Verkuppelungen scharff verboten, auch vor null und nichtig erklaret sind; sondern es soll

2. Ein jeder sich umb eine seinem und dem gemeinem Stand und wesen gemasz- und anständige Person vernunfttig, auch nach Vatterlandes Gebrauch, Ordnung und manier umbsehen, sich umb dieselbige bey denen es, Secundum leges divinas et humanas, gebühret bewerben und da er wegen seines Verlangens schon versichert:

3. Durch Einen Ehrlichen mann Freuen schicken, ihm einen Vermählungs-Ring zur Auszwechselung mit geben: welcher denn die Freyung geziemend verrichtend von der Braut sampt ihren Eltern, oder die an Eltern stelle sind einen Ring dem Bräutigam zum Document der geschehenen Vertrauung wieder bringen, worinnen der gantze Vermahlungs Actus, bisz auff die Pristerliche Copulation, so viel als völlig gethan, und hiermit

4. Das unnutz- und schädliche Braut Vertrinken, die Cérémonie von freundeinbitten, auch alle dergleichen fresz und sauffereyen bey unauszbleiblichem schweren Einsehen völlig und auff ewig abgeschafft seyn und bleiben sollen, wenn nun die obigergestalten Vermählte Personen Zu der Vertrauung-Consummation und Hochzeit schreiten wollen, so vollen

5. Die Vertrauete dem biszhero observierten fromblichen Gebrauch nach vor Gott in dem heiligen Beicht und Communion Stuhl auch den hoch Ehrwürdiger Hl. Stadt Pfarr sich anmelden von dem Stand der heiligen

Ehe ut moris est informieren, alsofort darauf auf öffentlicher Canzel verkündigen laszen, und in solchen Stand christlich und mit Andacht treten.

6. Den Bräutigam sollen nicht mehr als 2 Mans die Braut nicht mehr als 2 Weibes Personen zur gewöhnlichen Zeit in die Kirche begleiten, woselbst die Copulation verrichtet werden soll, womit die Cérémonie und Praerogatio der auszwelzigen Hochzeitgäste Männer und Weiber, Jungsgesellen und Jungfern völlig cassiret wird.

7. Die Begabungen taugen lang nicht zu wasz die Verschwendung importiret, und kompt den jungen Ehe Leütten die auff diese Weise angestellte Ersparung zum besten, ist also die Cérémonie vom Gaben völlig eingestehet, doch ist nicht verboten nach der Hochzeit den jungen Ehe Leütten eine christliche Beysteuere, sondern wasz in die Haushaltung dinnet zu schicken anverbotten, zumahlen diese, so die freundschaft darzu verbindet.

8. Diesemnach soll von Dato ins kunfftig *die* aller Vornehmste Hohzeit ausz nicht mehr als 12 Personen, Beyderley mann und weiblich geschlecht, worinnen nun keine exception zu machen, der Gast sey einheimisch oder frembd, geistlich oder weltlichs Standes, auch so gar die Leiblichen Vätter und Mutter der jungen Eheleutt mitverstanden, hilfft also nichts ein häufen Neben hochzeitvatter zu bestellen; Niedrigem aber ausz 10. 8. 6 oder weniger Personen, nach des N. fw. w. H. Bürgermeisters Erkäntnüz bestehen.

9. Bei doppelt trippelt und quadreppelten Hochzeiten sollen die Gäste dennoch nich nacheinander gedoppelt, getrippelt etc. werden, gestallten Zwey Brüder Zwey Schwestern. Bruder und Schwester Vatter Sohn und Tochter dennoch nur ausz einer familie sind.

10. Die Auf-wartung wird der Bräutigam mit zwey drey »Biblichen Brüdern oder Schwägern, auch die Brauth mit 2. 3. Leiblichen Schwestern oder Schwägerinnen bei, nach vor der Hohzeit von solchem Zwei die Einladung verrichten.

11. Die durch die Nachbarvatter geschehene Langweilige Handschlags- auch Händchen hohlens Cérémonie wird hiermit gleichfals aufgehoben, gestalten der freymann bey Wechselung der Ringen solches schon verrichtet. Die Aufnahme zu Mann und Weib geschiehet iürm Gott und dem Prister. Die Insinuations Complemens bey der Verlobten beyderseits Elter und freunden kann füglich nach geschehenen Copulation im Hochzeit hausz verrichtet werden.

12. Die aufwartende Bruderschaften, Nachbarinnen, viele Weiber in der Küchel werden Bey solcher Gelegenheit wenig zu schaffen haben, inmaszen die Bewirddie Bewirthing 12 oder weniger Personen des Bräutigams und der Brauth Eltern durch ihr Gesind leicht verrichten können, wenn zumahl Schwestern und Schwägerinnen die Handlangen helfen. Es werde auch.

13. Die Beschenkungen von Schnupfftücher auch ander Sachen sowohl an freunde als den freymann gantz abgethan, doch kann Brauth und Bräutigam sich nach Belieben am Hohzeitag morgens Beschenken, gestalten wo sie wasz Besitzen ohne dem alsdann ihnen beyden ist.

14. Das Strauszchen Binden wird gantzlich eingestehet, den es wird keine Braut so einfältig sein, dasz sie ihrem Bräutigam und Vatter nicht ein Strauszchen allein könnte binden, damit die bey diesem Acte geschehene Löffleyen verhüttet werden.

15. Umb 10 Uhr soll das erste Gericht bey Straff fl. 5. auffn Tische stehn und sollen mehr Speisen als ein Kraute fleisch, Eyerlawend oder Pfefferkraut ein Schizel gebrattenes und das gewöhnliche Rusz und Broth (so nennen wir hier die Speisen) bey Straff f. 12 nicht aufgetragen werden, es habe denn der Nf. ww. H. Consul ein Schizel von fischs erlaubet specialiter, die Pralereyen zwischen das gesottene, gebrattenes zwisches das gebrattene gebackenes u. so fort zu vermissen ist in totum verboten«.

16. Musicieren, sowohl in der Kirche als im Hochzeit Haus auch tantzen ist völlig abgeschafft, es sey denn erlaubt von Nf ww. Burgermeister, zu welchem letzteren 2 oder 3 Jungesellen oder Jungfrauen ausz der freundschaft können geladen werden, welche mit einem trunk Wein und Stück Brodt unterm Tantz Vorlieb nehmen werden, wer den zugelaszenen Numerum überschreitet soll für jede Person – f. 3. zur Straffe tragen.

17. Die Musicanten sollen sich von der besten Hochzeit mit f. 3, von der Mittlern mit f. 2, von einer geringeren mit f. 1, begnügen lassen.

Érdekes Kismarton városának az 1601. évben alkotott rendészeti statútuma, mely többek között a következőket is tartalmazza: »Als erstlich undt vor allen dingen, wollen Richter undt Rath, allhie alle Gotteslasternung, muthw^Tilliges und früüweliches fluchen, schelten und schwören wie auch in Sonderheit alle Unzucht, Hurrerei und Ehebruch so leider von tag zu tag wie lenger je mehr bey Jung undt allen einreist, in waserley weeg soliches beschehe dacher Gott der allmechtig, alls und der schwäresten Sünden willen, nicht allein die Unterthanen, sondern auch die obrigkeit, die Ihnen das nachsehen und verhangen häfftig Straff

mit allen Ernst eingestellt und verboten haben: welche Person aber hüber schreiten der Gotteslesterung oder Unzucht halber betreten würden, die sollen an das Creutz welches albereit bei dem Pranger des wegen angericht gestellet, oder mit enderer öffentlicher Buess und dazue am gueth nach eines Jeden Verbrechen und Vermüegen gestrafft und niemand verschonet werden.

Ebnermassen weilen auch jetzundt der liebe Gott, umb solcher mänig faltigen erschröcklichen Sünden willen dem greulichen Erbfeindt Christlichen Nehmens, dem Türkischen bluethhund villeicht zu einer Züchtigung und Straff, wie die Fahr hero vor äugen ist, um zu betragen, undt in seinem Tirannischen gwaldt-zubringen verhanget. Derowegen wollet all und Jede Jung und allt hiemit ernstlich vermachet. Die Ubertretter aber gewarnet sei des ein jeder und die seinen alls oft man morgens früe umb 6. oder 7. Uhr zum Gebett leuttet, sich demütige, sein gebet es sey deheimbt oder an der Arbeit mit seuffzenden hertzen, den lieben Gott fürt rege, oder so er auf der gassen undt Strassen ist ein Reveventz mit entblöstem Hautb unndt christlichen geberden also erzeige damit gegen den wiedigen als wilden, unndt groben leuthen unndt solche Vermahnung Verächter, mit andere mittl an die hannd zu nehmen noth werde, darauff der Gerichtsdiener sein vleissige Achtung Geben soll.«

A polgári józanság és közerkölcsök megóvását czélozza Szombathely városának 1636. év április hó 27-ik napján hozott következő rendelete: »Item az bort, senki ne áruljon tovább kilencz óránál, míg az napnak hossza leszen; az, ki árul, annak négy forint az birsága, az bort az hadnagyok elvegyék és megigyák azt hozzátévén, az kinek vendége érkezik az hadnagyok meg-

találja felöle. Item, ha valamely ifjú legény éjjel széjjel bujdosik lámpás nélkül, ura parancsolatja nélkül, az hadnagy meglógássá, az olyanon nyolcvan pénzt vehessenek rajta. Item az korcsmában ifjú legények ne igyanak tovább nyolcz óránál, míg az napnak hossza vagyon. Ha az hadnagy ott találja, megfogassa és nyolcvan pénzt vehessen rajta. Item az, ki lélekkel szitkozódik négy forint a birsága. Az, ki ünnepet megszeg az is négy forint az büntetése. Ha az szolga cselekszi, az ura tartozik megfizetni, mivel hogy tartozik az ura az szolgálóra reá vigyázni. Item az egész város válasszon meglett közül 24 embert, hogy az kik hittel legyenek kötelesek, az midőn kívántatik a város képében megfelelni, az mikor szükséges.«

Ehhez csatlakozik ugyancsak Szombathely városának az 1663. évi január 21-én alkotott statútuma, mely itt következik: »Volt az böcsületes városnak generális gyűlése és ugyanezen gyűlésben városi főbíró Laucsics Mihály uram proponáltatta. Az városnak mivel szokásul vették a városi lakosoknak gazdái és az Istentül eltértek, hogy midőn urak feleségöknek paráznaságukat és egyéb gonosz vétkeiket nyilván tudták, feleségek e contra urak vétkéit hasonlóképpen világossan tudták és jöllehet az előbbeni városi birok is törvényesen procedáltak efféle gonosztevők és paráznak ellen, mindazonáltal urak feleségeiket, feleségek pedig urokat a törvénytől bírójának törvényesen amoveálván megmondották, mint nyilvánvaló latrokat és városunkban nyilván laknak, azért, hogy azon gonoszság eltávozódjék, az böcsületes város ilyen végezést és statútumot tesz közönségesen. Hogyha ennekutána afféle istentelen emberek, paráznak kiválóképpen találatnának eo facto, ha rája bizonyosodnék törvényesen, hogy olyan czégeses véték-

ben volna, tehát, ha az ura megmentené is a haláltul, de közöttünk se urának, se feleségének lakása soha ne lehessen, hanem ami nemű temporalis és poenat az városi törvény infligal neki, tartoznak subealni.«

Az 1557. évben alkotott szász nemzeti statútumok V. fejezete pedig a következő rendelkezést tartalmazza: »Nachdem ober nur ofitmal gehandelt und beschlossen ist, der Spill Stuben halben, das in den selben vil untugent, unnd untucht geschicht ist beschlossen, das nimand hinfurt. Kein Spill Stube noch Kreutzlen gehalten noch erfunden werde, unter der Straft il 1. Die Kerech mögen noch mittag zusammen kummen, bis um Vesper Zeitt, unnd sollen dornoch heim gehen.«

Rendészeti ügyekben a nagy szigor mellett találkozzunk néha komikus rendelkezésekkel is, melyek a józan erkölcsök kultusza helyett éppen a léha korcsmázásra nyújt törvénybe iktatott felbátorítást. Ilyen tartalmú statútuma van Szombathely városának az 1623. évi június hó 1-ről, mely ekként szól: »Végezte az város az mező felől, hogy minden éjjelre minden mezőpásztor mellé három-három ember (sic!) menjen, de gyermeket senki küldjön, hanem maga személyesen menjen, hogy ha pedig egymaga nem mehet, magáért embert küldjön. Ennek parancsolására az hadnagyokat rendelték. Az ki ki nem megyén, egy forint az birsága. Az hadnagy megvehesse rajta. *Azokat az kik jelen vagyon, azokkal megigyja.*

Magyar czéhek.

Fentebb már megemlékeztünk nagy általánosságban a czéhekről, mint per excellence polgári intézményekről, melyeknek célja és feladata volt, hogy az ugyanazon ipar-ághoz tartozó iparosok, erkölcsi, gazdasági, szociális,

különösen pedig ipari és kereskedelmi érdekeik kölcsönös támogatása és megvédése céljából egyesüljenek.

A czéhintézmény a XIII. században Angol-, Francia-, Német- és Olaszország városaiból hozzánk átültetett idegen intézmény, mely különösen Erdélyben és a szepesség németajkú városokban talált termékeny talajra.

A szepességi szász városokban a szász papok már az 1248 évben alakítottak egy vallásos célú egyesületet. Lőcsén pedig az 1402. évben létesült egy: »Bruderschaft des heiligen Leichnahms Christi« elnevezés alatt egy vallásos jellegű társulat. Nagyon valószínűnek látszik tehát, hogy az iparfejlesztésben és a kereskedés élénkségében előrehaladott német városok kebelében alakult ezen vallásos társulatok képezték első alapját a kezdetben ugyanott kifejlődött czéhrendszernek; és innen terjedt el ezen intézmény az ország összes városaiba.

Ezen valószínűség mellett harcol azon körülmény is, hogy hazánkban a czéhek rendszerében fontos szerepet vitt a vallásos erkölcsöknek és a hitbugóságnak ápolása; s ezen etikai vonatkozásoknak külső jelvényei manapság is még kegyeletes érzéssel őriztetnek és a hagyományos polgári ünnepek alkalmával használatba is vétetnek.

A czéhek virágzásuk tetőpontját Mátyás király uralkodása alatt éri el; ki behatóan foglalkozott ezen intézménnyel; miről tanúságot tesz azon számos czéhlevél és kiváltságlevél, melyeket kiadott; s melyek a később keletkezett czéhekre is mintául és irányadóul szolgáltak.

A királyokon kívül a nádor, püspökök, a földesurak, sőt maguk a szabad királyi városok is adtak a mestereknek czéhleveleket; és utólagos jóváhagyás fentartása mellett megengedték a czéheknek, hogy jogszabályaikat (artikulus) maguk állapíthassák meg.

A czéhrendszer behozatala kétségtelenül nagy lendületet adott a kézműipar életerős fejlődésének és ennek folytán a polgári rend megszilárdulásának. Ennek volt tulajdonítható tehát, hogy az 1777-ik évben összeállított statisztikai kimutatás szerint volt a jelzett évben hazánk városaiban 13,934 mester, 12,516 legény és 4671 inas, nem számítva ezekhez a falukban szétszórtan élő mestereket, legényeket és inasokat.

A magyar czéhek a vallásos hitápolásra nagy súlyt fektettek és azt szigorú intézkedésekkel szabályozták. A társulat tagjainak istenfélő, vallásos buzgalmat kellett kifejteniök és az egyházi ünnepeken való megjelenésükkel iparkodtak, az egyházi és isteni tisztelet fényét emelni. Minden czéhnek volt védőszentje, kinek napját különféle képpen ünnepelték. A jelentősebb czéhek a város főtemplomában védőszentjük tiszteletére oltárt emeltek, melyet a védőszent napján az ifjú mesterek szőnyegekkel és virágokkal díszítették fel s ez alkalommal a szolgálati teendőket maguk végezték.

A czéhek összes tagjai kötelesek voltak vásár- és ünnepnapokon az isteni tiszteleten résztvenni; valamint a körmeneteken zászlójuk alatt megjeleni. A czéhzászlók a vonatkozó mesterség jelvényeiből álló hímzett czéh-czímmel, vagy a czéh védőszentjének képével vagy mindakettővel voltak díszítve. Isteni tiszteletok alatt, továbbá vásár- és ünnepnapokon az üzletek zárva voltak, a műhelyekben pedig a munka szünetelt.

Valamely mester, vagy mesterné elhalálása esetén ennek lelkiüdvéért, a czéh költségére, a védőszent oltáránál gyászmise lett szolgáltatva. A sírgödöröt, az ifjú mestereknek kellett megásnia.

A tagoknak becsületes, istenfélő életet kellett folytatnia s az erkölcstelen életmódtól és hazugságtól tar-

tózkodniok kellett. Mestertársának vallását becsmérelni, személyét gyalázni, vagy sértő szavakkal illetni, tiltva volt. Aki ezen tilalmat megszegte, megbüntették; ismétlés esetén pedig a czéh tagjai sorából kizárták.

A valláserkölcös élet kultuszán kívül legfőképpen a hazaszeretet erényét gyakorolták, művelték és ápolták.

Igyekeztek a király iránti adótartozásuknak eleget tenni, béke és háború idején városvédelmi kötelezettségeiknek megfelelni, miért is a várost övező bástyák gongozásának kötelezettsége a czéheket terhelte. Minden czéhnek meg volt a maga bástyája, tornya és kapuja, melyeket béke idején a czéh tagjai gondoztak, háborúk alkalmával pedig azokat védelmezték. Ezen feladatuknál fogva nagy gondot fordítottak a fegyverforgatásban való gyakorlatra és a lövésben való ügyesség elsajátítására. Minden városnak voltak e célból jól berendezett lövőterei.

Minden czéhnek meg volt a megfelelő számú ágyuja, tarackja, puskája és nagymennyiségű lőpora. A városi magisztrátus évenként hadiszemlét tartott. Veszély idején pedig a főbíró, vagy a tanács rendeletére rendszeres őrség szerveztetett.

Főczélja a czéheknek a kézműipar emelése volt, melynek érdekei körül tárgyi és anyagi vonatkozásban a legmesszebb menő intézkedések történtek.

A czéhek élén, a czéh tagjai által választott »*czéh-mester*« (Magister cehae, Zechmeister) állott. Némely népesebb czéh 2-4 czéhmestert választott, kik közül a koridősebb »főczéhmester«-nek neveztetett.

Minden megválasztott czéhmester a város bírāja és tanácsa előtt megjelenvén, esküt tett. – Egy eskümin-tát ide iktatunk: »Isten kegyelmedet úgy segítse, teljes szentháromság, boldogasszony és az kegyelmed körösz-

tény hiti, hogy kegyelmed a böcsületes czéhnek igazságos törvényt szolgáltat, tehetsége szerint, kinek-kinek érdeme szerint. Isten kegyelmedet úgy segítse s boldogasszony, az kegyelmed köröszvény hiti.«

A czéhmaster volt a czéh gondviselője, vezetője, érdekeinek képviselője és védője, pénztárosa, a lakomák elnöke, a mesterek ellenőre és munkáik bírálója; a czéh törvényeinek és szabályainak őre és az azok ellen vétők bírója. A czéhmaster a czéh két idősebb tagjával hetenként bejárta a mesterek műhelyeit; munkájukat megvizsgálta és a rosszul dolgozókat megbüntette.

Peres ügyekben a czéhmaster volt az elsőfokú bíró. »Czégéres vétket« azonban köteles volt illetékes bírójánál feljelenteni.

A czéhmaster ügyelt arra is, hogy a város területén nem czéhbeli mesterek (fuscherek és himpellérek) ne dolgozhassanak és ilyeneknek munkáit a czéh javára elkobozta.

A czéhmastereknél voltak a *lakozások*, nála állott a czéhláda és ő előtte történt az inasok felszabadítása.

A czéhnek második tisztviselője az »*atyamaster*« volt, kinél, mint a legények társaságának elnökénél volt a *szálló*; (Herberg) ő őrizte a legények ládáját és pénzét; és hozzá szállottak a vándorlólegények. Segítő társa volt a »*dékán*«, kinél a legények ládájának második kulcsa állott. Ő keresett a legények részére munkát; igazgatta az inasok dolgait és a legények között büntető hatalmat gyakorolt.

A műhelylátogató mesterek »*mívlátó mesterek*«-nek is neveztettek, kik felügyeltek a czéh jó hírnevére, a vásárban árulás rendjére és a vásárjog gyakorlására.

A »*szolgáló*- vagy *iffúmaster*« a czéh legfiatalabb tagjai voltak és mint ilyenek kötelesek voltak vásár- és

ünnepnapokon a czéh oltárán a gyertyákat meggyújtani, a gyűlésekben és lakomákban szolgálni, az öreg mestereket lakozás után hazakísérni, beteg mesterek mellett virrasztani, sirt ásni és koporsót vinni.

A gyűlések és lakomák lefolyása következőleg történt: A czéhmaster meghívására nála gyülekeztek a czéh tagjai. A meghívás a czéhjelvény útján történt. A czéhjelvény pléhből vagy sárgarézéből készült, fogatéllyal ellátott, rajzokkal vagy vésésekkel díszített doboz volt; ebben helyezte el a czéhmaster az írásos tudósítást, vagy meghívást, mely egyik mestertől a másikhoz küldetett.

Összejövén a tagok, a czéhmaster kinyitotta a czéh ládáját, a gyűlést istenes köszöntéssel megnyitotta, mely azután ünnepélyes formában folyt le. Ezen gyűléseken hoztak határozatokat az ipar előmozdítására, vagy az azt gátló akadályok elhárítására. Itt szavazták meg a szükséges segítyt, a beteg, vagy elszegényedett mesterek, özvegyek és árvák számára. A bemutatott remekek elfogadása, vagy visszautasítása, valamint az új tagok felvétele szintén ezeken a czéhgyűléseken történt.

A czéh tagjai csak ugyanazon iparágat űző mesterek és legények lehettek.

Az inasok felvételéről már általánosságban megemlékezvén, ehelyütt még csak azt említjük fel, hogy a mester köteles volt inásával jól bánni, de viszont az inas is engedelmességgel tartozott nemcsak a mester, de a mesterné, valamint a legények irányában is; azok parancsait meg kellett fogadnia, mert ellenkező esetben megbüntették. Az inasnak tisztességtudónak, illedelmesnek kellett lennie. Reggel, este, evés előtt és evés után imádkoznia kellett; vásár- és ünnepnapokon pedig a mester engedelmével a templomba kellett mennie. Főkelléke volt a megbízhatóság és a hűség, mert legcse-

kélyebb érték eltulajdonítása miatt a czéh elé állították, ott megvesszőzték és elcsapták.

Felszabadulás után nem volt szabad többé inassal barátkoznia; hanem be kellett lépnie a legények társágába és ott ugyancsak nagy ünneppel adnia kellett az úgynevezett »társ pohar-«at. Az új legény kereszt-szülőket választott, kik a legény-avatáskor mellette állottak s míg a társ poharat itta, két legény kétfelől egy tányérát tartott az álla alá.

Némely czéhnél felszabadításkor arculütéssel, vagy alfelére való csapással illették a szabaduló inast, az inas korában elkövetett gonoszágaiért, és emlékeztetésül, hogy a czéh ügyeiért a szenvedéseket méltán viselhesse. E jelképes aktusnak azonban inkább volt tréfás, mint komoly színezete.

Az ily módon felavatott legény résztvett a legények gyűlésein és jogaik gyakorlásában; de ilyenkor tisztes-ségesen kellett magát viselnie; és ily alkalommal se botot, se kést nem volt szabad magával vinnie. A kurjongatás, veszekedés szigorúan tiltva volt. Munkanapokon el volt tiltva a sétálás és az idegen műhelyekbe való ellátogatás. Legénytársait nem volt szabad a korcsmába csalogatni, valamint tiltva volt a tisztátalan rossz személyekkel való társalgás, különösen a hétfői napnak a »*Blau Montag*«-nak megünneplése. Az ezen tilalmak ellen vétők *pénzbüntetésre* ítéltettek.

A mesterré avatás következőleg volt szabályozva: A jelölt mindenekelőtt a czéh mesternél jelentkezett, kinél bemutatta okmányait, nevezetesen pedig: keresztlevelét, tanulólevelét, vándorkönyvét és erkölcsi bizonyítványát. Ha nem helybeli illetőségű volt, úgy a városi tanácstól polgárjogot, a földesúrtól pedig települési engedélyt kellett szereznie. Továbbá a *remeket* kellett meg-

bíráltatnia s végül a czéhdíjat kellett lefizetnie, mely rendszerint írásban történt, berekesztésül pedig adnia kellett a *mesterebédet*.

A mesterré avatás rendszerint valamely előre megjelölt ünnepen történt, mint: Úrnap, Boldogasszony, Vízkereszt stb. s a vele kapcsolatos dínom-dánom „lakozás-„nak neveztetett.

Ily lakomák azonban tartattak a felszabadulás és egyéb farsangi alkalmakkor is. És éppen mert sűrűn előfordultak, a közerkölcsiség megóvása céljából szigorú »lakozási rendszabályok« alkottattak, melyek szerint tiltva volt a részegeskedés, a kártyázás, a koczkajáték, a naponkénti kávéházlátogatás, a korcsmákban való éjjelezés és dorbézolás. – Akit ezek bármelyikében vétkesnek találtak, azt kétszer megintették, harmadszor pedig már a czéh elé állították és megbüntették.

A czéh azonban nemcsak a czéhtagok, hanem azok hozzátartozói erkölcsös élete felett is éberen őrködött és a mesterek feleségeit is oltalmába vette. Ha a mester elhagyta hitvesét és tőle 15 napot túlhaladó időn át elváltán élt, – a város elhagyására kényszerítették. – Ha pedig valamely mester felesége erkölcstelen, feslett életet élt s a férj azt eltúrte: a czéhből kizárták.

A nagy szigor mellett azonban voltak a czéhnek humánus intézkedései is. Az elaggott mester és az özvegyiségre jutott mesterné mellé a legügyesebb legényeket rendelték. Szegénysorsu beteg mestert és legényt a czéh pénzből gyógykezelték, sőt ápolókat is rendeltek melléje.

Szóval, a czéhek nemcsak anyagi, hanem erkölcsi tekintetben is jelentékeny segítséget nyújtottak tagjaiknak.

Hazánkban a czéhek az 1872. évben megalkotott VIII t. ez. életbeléptéig fennállottak. Ezen törvényezikely az iparszabadságot kimondván, a czéhek, mint az

iparüzés korlátolását statuáló intézmények, teljesen elvesztették jelentőségüket. Helyibük az »ipartestületek« törvényes institúciója lépett, mely a betegápolás és egyéb adminisztratív teendők teljesítése mellett vajmi keveset lendít az ipar fejlesztése és az iparososztály érdekeinek emelése tekintetében.

És bár igaz, hogy a czéhrendszerben kifejezett monopólium nagyobb hasznot biztosított az iparosnak, mint a szabad verseny folytán piacra dobott olcsó portéka; de ezzel szemben kétségen kívül áll, hogy a czéhbéli mesterek művészi kivitel, ízlés, szoliditás és tartósság tekintetében összehasonlíthatatlanul sokkal jobb és korrektebb iparcikkeket szolgáltatnak, mint a mai kontárok és tömegáru gyártók.

Az új ipartörvény életbelépte tehát romokba döntötte a régi értelemben vett polgári osztálynak utolsó maradványát, a czéhrendszert; és e ténynyel sem törvény, sem intézményes rend nem őrizi többé a polgári jelleget!

III.

A magyar polgárság és hivatása.

Az 1848. évi törvények megalkotását megelőző időben a rendi alkotmány állott fenn hazánkban

A rendi alkotmány érvényének tartamában, illetőleg annak keretében négy országos rendet látunk kiemelkedni: 1. A főpapok; 2. a főurak; 3. a nemesek és 4. a polgárok rendjét

A főpapok és főurak (mágnások) két rendjének politikai joga a törvényhozás felső házában intézménye-

ben manapság is teljes érvényében fennáll. A nemesek és velük korlátoltabb értelemben a polgárok negyedik rendje pedig az 1848. évben önként lemondván kiváltságos előjogairól: e lemondással megszűnt a rendi alkotmány és helyébe a népképviselési alapon szervezett parlamentáris rendszer és kormányforma lépett.

És bár igaz, hogy az 1848-1849. évi eseményeket egy sötét korszak követte, melynek nyomasztó légkörében nemzeti intézményeink továbbfejlődése lehetetlenné vált; ámde az 1867. évben visszaállított alkotmány és a magyar nemzetnek újra föléledt önrendelkezési joga azon jogos reménnyel és várakozással töltötte el az egész nemzetet, hogy a jogfolytonosság elvén visszaállított parlamenti szabadság öntudatos, erélyes és következetes munkálkodással, tervszerűen és intézményes módon ki fogja pótolni hosszú évszázadoknak vétkes mulasztásait.

Az egyes társadalmi osztályokat elkülönítő válaszfalak leomolván, maguk alá temették a nemesi és polgári előjogokat és kiváltságokat; tehát a történelmileg előttünk fekvő tabula rasa önkéntelenül azon gondolatot ébreszti benünk, hogy: íme, a rendiségnek emez összeomlott törmelékei felett kell majd felépülnie a demokratikus eszméktől áthatott azon épületnek, mely az osztályérdekek teljes kirekesztésével, a nemzeti közművelődés és a közgazdasági érdekek életerős kultuszában keresi és találja fel a magyar nemzet jövőjének boldogulásának magasztos célját.

Azt vártuk, hogy a nemzeti erőket széttagoló partikularizmus helyét a tudás és munka alkotó ereje váltja fel; s e két nagy tényező együttes hatásában találja fel hazánk jövőjének üdvét, szabadságra vágó álmainak megvalósítását.

A nemzeti szellem megújulásának legszebb eredménye lett volna, ha a rendiségnek az osztályérdek nyűgeiből felszabadult alanyai egy hatalmas társadalmi egységben összeolvadva, megteremtik azt a nagy és hatalmas középosztályt, mely a maga intellektuális erejével és befolyásával kétségtelenül nemcsak imponáló, de egyúttal hódító és alkotó tényezőjévé vált volna az ország életerős fejlődésének minden irányban és minden vonatkozásban.

Vágyainkat, hazafias reménykedéseinket, a bekövetkezett események nem váltották valóra.

A nemesi osztálynak egykori hazafias tagjai közül a vagyonosabbakat és tehetségesebbeket ott látjuk többkevesebb sikerrel küzdeni és anyagilag lassanként elvégezni a parlamentáris élet küzdő-porondján. A magasabb ambíciótól vezérelt képzett, valamint vagyoniilag kimerült, féltanult dzsentri pedig a választási rendszer uralma révén a vármegyei közszolgálat terén keres boldogulást.

S míg a vármegyei rendszer keretében dúsan virágzik a protekció és nem egyszer bitófára kerül az igazság; addig a magyar parlament produktív ereje a közjogi kérdések meddő vitájában merül ki.

A városi polgárság helyét az iparszabadság emlőin felnövekedett proletárság váltja fel; és vele párhuzamosan fejt ki erejét a spekulatív tőke hatalma; melylyel szemben eltörpül és tehetetlenné válik a kézműiparnak tisztas versenye.

A kultúrhaladás jelenségeivel találkozunk ugyan s ereszen sokat köszönhetünk a városi élet fellendülésének; de hiányzik a kultúrfejlődésnek nemzeti tartalma; hiányzik a magyar nemzeti nyelv kultusza; mely nélkül pedig hiába álmodunk egységes nemzeti állam megvalósításáról.

A közgazdasági élet terén nagy haladást mutat ugyan a mezőgazdaság ágában az intenzívebb gazdálkodás rendszerének modern fejlesztése; – de az egyoldalú fejlődés míg egyfelől majdnem teljesen érintetlenül hagyja a kisebb gazdálkodók életérdekeit; addig a gyáripár fejlesztésének és a kisipar fellendítésének eminens érdeke majdnem teljesen meddő marad. Innen ered az Amerikába való tömeges kivándorlásnak megdöbbentő tünete. S a munka terén mutatkozó egyenlőtlenség és nyomor nyújt táplálékot a most már állandóvá vált és mindinkább terjedő szociális mozgalmaknak.

Ne ámítsuk magunkat. A most jelzett két jelenséget a közgazdasági téren bekövetkezett bajok kényszerúsége teremtette. Fájdalommal kell bevallanunk, hogy közgazdasági életünkben a fejlődés természetes rendjével össze nem egyeztethető oly állapotok következtek be, melyek a munkára vágyó és a mindennapi kenyérre törekvő embert szokatlan elhatározásokra kényszerítették.

Nem kell azt hinni, hogy az a kisebb gazda, vagy kisiparos csak oly könnyű szerrel szedi fel sátorfáját és hagyja el drága övével együtt hazáját. Fáj annak is a válás és a jövő bizonytalansága. De mindezen közvetlen és intenzív érzések felett elvégre győz a kötelességteljesítés és a lét biztosítására irányuló elhatározás gondolata és az elbúsult magyar neki vág az ismeretlen hosszú útnak, hogy munkájának ellenértékéből segítsen önmagán és családján.

Kérdezzük csak magától a kivándorló hazánkfiától, aki Amerikában naponként 7-8 koronára menő keresményhez jutott, mennyivel elégednek meg ide haza? »Három korona napi keresmény« mellett szívesen itthon marad minden honfiú. Ámde a munkát kereső népet foglalkoztató gyárak és ipartelepek helyett itt találjuk az

egyoldalú mezei gazdálkodásnak rendszerét, ahol csak *korlátolt idő tartamára* kap valamelyes munkát az a szegény munkás nép. Hol marad tehát a tizenkét hónapra terjedő megélés biztosítása? Es hol van a földműveléssel foglalkozók veleszületett hajlandóságának az a megvalósítható része, mely szerint valamikor ő is bírjon egy kis hajlékkal, égy kis földdel, melyet a magáénak tud és mondhat!

Valamint a betegség nem fejlődik megfelelő dispoziáció nélkül, a társadalomnak ez eltorzulásai sem keletkeztek maguktól.

Közgazdasági életünk területén régi, krónikus bajok stagnálnak, melyeket nem a társadalom, hanem főképpen a törvényhozás van hivatva és kötelezve onnan eliminálni. És éppen, mert ezek a bajok nem magából a társadalomból keletkeztek, jelenségeikben mégis a társadalmat támadják meg és így válnak mélyebbreható bajoknak állandó forrásává.

A jogfolytonosság elvén fölépült 1867. évi kiegyezés Magyarország specziális viszonyaihoz mérten a legjobb és legczélszerűbb bázis. A szándék pedig, mely e kiegyezést létrehozta és megteremtette, a legtisztább és legbecsületesebb. Erről az alapról tehát lelépni és az ezen alapot megteremtő szándéktól eltérni semmi körülmények között nem lehet és nem szabad.

Hiszen az egész kiegyezés, mint organikus közintézményeket statuáló alkotás, egyenesen és határozottan a fejlődés alapelvén épült fel. A kiegyezés megteremtői kétségtelenül számítottak arra, hogy az 1867. évi XII. t.-czben statuált intézmények öntudatos, okszerű és fokozatos fejlesztéssel lassanként, minden nagyobb rázkódtatás és visszahatás keltése nélkül, természetes folyamatban elérik azt az eszményi színvonalat, melyben az

egységes magyar nemzeti állam kiépítésének fenséges gondolata tetet ölt és megvalósul.

Fájdalom, az evolúció természetes eszméjétől áthatott nemzetnek szünetet nem ismerő reménykedésében elvégre mégis csalódnia kellett. Mert íme, közel négy évtized lezajlása után *azok a titkon és egyetemesen táplált vágyak követelésekké izmosodva elementáris erővel törnek elő* és azon szomorú tapasztalatra kell ébrednünk, hogy közel négy évtizedes alkotmányos életünknek szabad rendelkezése nem fejlesztette törvényben statuált intézményeinket azon fokozatra, hogy azon a bázison a magyar államot önálló közgazdasági berendezkedés mellett egységes nemzeti alapon kiépíthetnők.

Az élő tények botor tagadása lenne azt állítani, hogy 1867. óta az ország dolgaiban semmi, vagy csak jelentéktelen haladás történt. Törvényhozásunk eleget dolgozott és sokat alkotott. Igazságszolgáltatásunk európai színvonalra emelkedett. Vasúti közlekedésünk mesés méretekben fejlődött. A kultúrfejlődés terén is számottevő eredményekkel találkozunk. De nem látjuk törvényalkotásainkban a magyar nemzeti nyelv szuverenitásának ki-domborítását és nem látjuk fokozatos előkészítését a magyar közgazdasági érdekek megvalósításának. Holott e két elsőrendű érdek intézményes érvényre jutása nélkül hiába tetszelgünk magunknak a nagyhatalmi pozícióval; mert ezek nélkül leszünk akik voltunk: elméleti paritás elvén tovább tengődő polyglott Magyarország!

A hazai történelem tanulságaiból nagyon jól ismerjük országunknak azon régi sebeit, melyek magyar nemzeti szuverenitásunk érdekében réges-régen gyógyításra várnak. Az Árpádkorbéli és későbbi letelepítések egyenesen arra utalják a nemzet törvényhozását, hogy a parlamentáris erő hatalmának teljességét minden téren

és minden vonatkozásban a magyar nemzeti nyelv szuverenitásának érvényesítésére szentelje. Ezen jogos kívánalmak mellett azonban az újabb idők tanulságai arra is figyelmeztetnek, hogy a közgazdasági téren jelentkező bajoknak lelkiismeretes szanalásához is hozzákezdjünk. Mert ha meg nem értjük, vagy megérteni nem akarjuk a mai kornak hangosan intő szavát, akkor bűnös módon vetjük kockára hazánknak legszentebb érdekeit, azon érdekeket, melyek országunk és nemzetünk fenállásával azonosulnak.

Ez tehát az a találkozási pont, mely a törvényhozást és a társadalmat közös tevékenységre utalja. Ez az az akció, mely a most jelzett tényezőket kell, hogy karöltött munkálkodásra sarkalja. Első sorban a társadalomnak kell kifejtenie az ország jövő sorsa iránt tartozó kötelességét. Ez lesz azután az erőforrás, melyből a nemzet törvényhozó testülete is megtanulja ismerni tevékenységének és kötelessége teljesítésének helyes mértékét és hazafias irányát.

Igenis: *Magyarország társadalmának gyökeresen át kell alakulnia]* *Magyarország középtársadalmának a tudás és a munka kultuszában tömörülnie kell,* hogy ily. módon a nemzet életerős gerinczévé fejlődve, Öntudatos cselekvéssel kezébe vehesse a vezetésnek hazafias nagy feladatát.

E tömörüléshez csak erős akarat kell, egy kis áldozatkészséggel; és a hazafias lemondásnak azzal a mértékével, mely a nemzet nagy érdekét az önző magánérdek fölé tudja emelni.

A társadalomnak e közös célban való egybeolvadása azután kötelező programot szab a törvényhozás működésének is; s e programmban minden kétértelműséget kizáró módon nyer kifejezést a nemzetnek közakarata.

Annak a hatalmas középosztálynak a magvát ott találjuk a városokban, mint az ipar, a kereskedelem, a tudomány és művészet középpontjaiban. A törvényhozásnak legsürgősebb és legeminensebb feladata tehát, hogy a kultúrának és közgazdasági életnek e jelentős fókuszait mielőbb rendezze; még pedig a városok autonóm jogának jelentékeny bővítésével oly módon, hogy azok a hozzájuk fűzött jogos várakozásoknak minél sikeresebben megfelelhessenek.

Nyugateurópa egységes államait, városaik tették nagygyá és hatalmassá. És bármily szívesen elismerjük is hazánk városainak a kultúra terén kivívott sikereit, a történeti igazság okáért mégis konstatálnunk kell, hogy a modern állam kialakításában való részesedés terén messze elmaradtunk Nyugateurópa városai mögött és tulajdonképpen csak most kell városainkat és azok polgárságát jelentőségük azon színvonalára emelnünk, mely őket az egységes magyar nemzeti állam kiépítésének erőteljes pilléreivé szilárdítja.

A magyar városi polgár jellege törvénybe iktatandó épügy, mint a külföld előkelő államaiban. Ezáltal a magyar polgárság törvényben statuált intézménnyé válik; és eddigi szűk fogalom köréből kiemelkedve, büszkeséggel tölt el minden honfiút annak gondolata, hogy magát *magyar polgár*-nak vallhatja.

Legyen jellemző vonása minden magyar polgárnak a tudás, szorgalom, munkásság és egyszerűség. Aki e nemes tulajdonságokkal fölfegyverkezve intellektuális erejének teljességét kész harcza vinni a magyar nemzeti állam kivívásáért, annak egyesülnie és tömörülnie kell a »magyar polgárság« gyűjtő fogalmában.

Születés, rang, vagyoni jólét vonuljon háttérbe az egybeolvadás nagy proceszusa előtt; mert ha egy kö-

zös célzt akarunk, akkor a megvalósításra irányuló szándék közösségében is létre kell jönnie a teljes kohézióknak.

Ha él bennünk a hazafias elhatározás, melyszerint az egységes magyar nemzeti államot intézményes alapon kiépíteni akarjuk: akkor minden kétértelműséget kizáró egységes akaratra kell helyezkednünk és innen kell indulnunk a programmszerű megvalósítás nagy célja felé. Társadalom és törvényhozás szolgálja egyaránt a nemzeti eszme nagy gondolatának kultuszát; és ne legyen eltérés még a józan ész és a törvény által kijelölt eszközökben sem; nehogy meddő harcok improduktív tusaiban áldozatul essék maga a cél, melynek megvalósítására közös elhatározással törekedtünk.

Az egységes nemzeti állam fogalma hozza magával, hogy legyen annak minden polgára érzésben és nyelvben egyaránt magyar. A magyar nemzeti nyelv szuverenitása tehát, első sorban megköveteli, hogy *a népoktatás magyar nemzeti alapon szerveztessék*; vagyis törvényes mód és alkalom nyújtassék minden tanköteles gyermeknek arra, hogy a magyar nemzeti nyelvet már a népiskolában elsajátíthassa. Azok az impressziók, melyeket a zsenge gyermeki kedély befogad, ott élnek maradandóan és kitörölhetetlenül! Ekként marad meg mélyen bevésődve az idegen ajkú gyermek lelkületében is a magyar nemzeti nyelv iránt ébresztett tisztelet és szeretet érzése is; mely éppen azért, mert kötelező, a gyermek fogékony elméjébe vési annak a magyar nemzeti nyelvnek szuverén erejét és hatalmát.

A magyar nemzeti állam szuverenitásának érdeke tehát mindennek felett megköveteli, hogy népoktatás ügyünk a nemzeti érdekek megvalósítása céljából mielőbb államosíttassék. Még pedig első sorban az ország városaiban; honnan, mint a nemzeti kultúra fókusaiból, üdvös

hatást keltenek nagy és messze terjedő vidékeknek idegen ajkú lakosságában.

A hazafias munkát elvégre meg kell kezdenünk; mert hiszen a leglelkiesmeretesebb gondoskodás mellett is eltelik egy emberöltő, míg a magyarosítás terén a célzott sikereket elérni képesek leszünk.

A magyar nemzeti eszme megvalósításának önként kínálkozó területe az *ország közigazgatásának szervezete*. Nemcsak a községi és a járási, de még a városi közigazgatás érdeke is kívánja a magyar nemzeti nyelv szuverén jogának teljes érvényre jutását. A nemzetiségek lakta vidékek ott a délnyugati, északi és északkeleti perifériákon óhajtva várják a közigazgatásnak általános reformját; mely a tisztii állások függetlenségét biztosító kinevezési rendszer mellett, a magyar nemzeti iránynak és szellemnek új éráját lesz hivatva megnyitani és állandósítani.

A magyar szellemben és a nemzeti nyelv elsajátításában befejezett elemi oktatás után, az a felsepedt ifjú és vele együtt a községnek minden lakosa, az eleven élet iskolájában, a hivatalos érintkezés összes vonatkozásában, ismét csak a magyar nyelvet hallván, benső tudatává, mondhatnók: szilárd meggyőződésévé vállalik minden idegen ajkú magyar honpolgárnak, hogy az az állam, melyben él, csak magyar állam lehet; s hogy ebben a magyar államban hivatalosan érintkezni csak a Magyar nemzeti nyelven szabad és lehetséges.

Ha tehát helyes és igaz az a felfogás, melyszerint az egységes magyar nemzeti állam kiépítésének elengedhetetlen feltétele, hogy annak összes insituczióit magyar nemzeti tartalom töltse be: akkor e szellemnek, e tartalomnak nemcsak papiroson, hanem az élő valóságban is kifejezésre kell jutnia.

Íme, az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a beszél a »magyar hadseregről, mint a közös védelem keretében szervezett egész hadseregnek kiegészítő részéről«.

A törvény eme világos rendelkezéséből látjuk, hogy a »magyar hadsereg« intézménye törvénybiztosította módon és formában adva és statuálva van. A kérdés most már csak az lehet, hogy mit értünk magyar hadsereg fogalma alatt? Értjük-e a polyglott magyar állam területéről, a magyar hadsereghez besorozott hadköteleseknek saját anyanyelvük érintetlenségével fentartott szolgálattételét; avagy értjük a magyar nemzeti nyelv szuverén jogának kötelező érvényesülését a törvény által statuált azon intézményben, melyet maga a törvény is magyarnak deklarál? Az igazság és a követelés jogosultsága ez utóbbi mellett áll! Mert ha már a magyar hadsereg és ennek keretében a magyar ezredek, a magyar nemzet hadköteleseiből alakulnak: akkor a közös védelmi rendszer megbolygatása és imponáló erejének kockáztatása nélkül érvényre kell jutnia abban a magyar hadseregben a magyar nemzeti nyelv szuverén jogának; még pedig a magyar nemzeti állam eszményének gyakorlati megvalósítására irányuló azon világos és határozott célzattal, hogy a magyar hadseregben szolgálatot teljesítő katonák ne csak *magyar honosak* legyenek; hanem legyenek azok érzésben, szellemben és *nyelvben* egyaránt magyarok.

A törvényes intézcziókat magyar nemzeti tartalommal betöltő ezen cél pedig csak akkor lesz elérhető, ha a magyar ezredekben megfelelő számú magyar tisztek felett rendelkezve, kötelezőleg életbe léptethető lesz *a magyar szolgálati nyelv* használata.

A magyar szolgálati nyelv semmiféle vonatkozásban nem érinti a közös védelemre szervezett egész hadse-

regnek egységességét, annál kevésbé csökkenti annak harczképességét. Sőt az egész hadsereg magyar részének a dualizmus elvén nyugvó nemzeti jellegét erőteljesen kidomborítván, már magában e lényeges formában kifejezésre jut a magyar nemzeti állam ideáljának erkölcsi ereje és tartalma.

A magyar nemzeti állam ideáljának, mint végső célznak emez intézményes járuléka, illetőleg segítő eszközei képezik tehát a lényegét, és nem az a pusztán külső demonstráció értékében jelentkező vezérleti nyelv, melyre – csudálatos módon – oly óriási súlyt fektetnek egyrészt a felségjogok integritásának sérelme címén, másrészt pedig a magyar nemzeti nyelv szuverenitása érdekében.

Mit használ a magyar nemzeti eszmének és egyúttal annak a német, horvát, tót, oláh vagy szerb anyanyelvű hadkötelesnek, ha mint a magyar hadseregnek tagját magyar nyelven vezérlik; egyébként pedig magát a magyar nyelvet egyáltalában egyik sem ismeri és beszéli? A vezényleti nyelvben történő bármely változás, a statuskvónak egyéb vonatkozásaiban való fentartása mellett, mit se változtat a helyzeten. Lesz egy hazafiasnak tetsző forma, de hiányozni fog magából az intézményből a magyar nemzeti tartalom.

Ám államosítsuk a népoktatás ügyét, magyar nemzeti alapon A nemzetiségi aspirációkat tápláló választási rendszer kiküszöbölésével pedig, a közigazgatás általános keretében statuálja a törvényalkotás a kinevezés rendszerét és tűzze feladatául annak egész területén a magyar nemzeti nyelv szuverén jogának megvalósítását.

A magyar nyelvű katonai képezés pontos és lelkiismeretes foganatosítása mellett láttassék el a magyar hadsereg magyar tisztekkel, hozassék be a magyar szol-

gálati nyelv; legyen a katonai bíraskodás az első fokban magyar. Ezzel a tartalommal, mely nem tángálja a hadseregnek egységes voltát, sem pedig harczképességét, igenis ezzel a becses tartalommal töltjük meg és gazdagítsuk a magyar hadsereget. Mert ha ezek az intézmények meglesznek, és ezek az intézkedések megtörténnek: e pillanattal állani fog az egységes magyar nemzeti államnak fenséges épülete; melynek homlokzatára azután oda tűzhetjük a magyar vezényleti nyelvet, az egész nemzet szívét-lelkét örömmel betöltő dízül és ékesség gyanánt!

Az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-ban statult *magyar hadsereg* fogalmában benne van minden jogos magyar nemzeti követelés, melyet fentebb már elmondtunk. A magyar hadsereg intézményének fejlesztését tehát természetes folyamattal, Felséges királyunknak teljes egyetértésével, logikus módon és programmszerű sorozattal lehet csak keresztül vinni; nem pedig ötletszerűen ugrásokkal, elkezdve ott, ahol végezni kellene. A követeléseknek ezen vérmes mértéke csak azoknak az álma, kik az 1867-ki közjogi alap negálásával, a további fejlődésnek második fokozatát már az önálló magyar nemzeti hadsereg gondolatában keresik, és berekesztésül a perszonálunió megvalósulását óhajtják.

A reálisan és logikusan gondolkodó magyar polgár az evoluczió természetes elvén indul. Nem rúgja el lábai alól az 1867. évi kiegyezésnek egyedül helyes és reális bázisát, hanem ezen az alapon iparkodik felépíteni azt a magyar államot, mely Felséges királyunk jogara alatt, hazafias törekvéseinek jutalma gyanánt, nemcsak nemzeti jogainak megvalósulását, hanem vagyoni jólétének állandó biztosítékát is elnyeri.

Hazájához, nemzetéhez és királyához egyaránt hű

magyar polgárrá kell nevelni minden magyart; és ez csak akként történhetik, ha elemi nevelésétől kezdődőleg színmagyar és hazafias szellemtől áthatott az a milió, melyben az egyén él, mozog és cselekszik.

Jogalkotásokban kifejezett magyar nemzeti institucziókat kérünk tehát mindenekelőtt; melyek a közjogi alap keretébe beleillesztve, csalhatatlan eszközeivé válnak a magyar nemzeti jogok szuverenitásának.

A per excellence agrikultur Magyarországot erősen fejlett ipari államok veszik körül. Ezek közül Németországon kívül eminens helyet foglal el a velünk gazdasági közösségben élő Ausztria.

Hazánk földrajzi fekvése és területi viszonyai nemzetünket egyenesen a mezőgazdasági érdekek kultuszára utalván, mint fentebb már jelezve volt, az óriási sikterületek voltak akadályai annak, hogy az évszázadokon át tartott török invázió tartamában a városok megfelelő arányú szaporodása és ezekben az ipari foglalkozás ki-fejldése be nem következhetett.

A hűbér rendszer uralma alatt keletkezett óriási latifundiumok és a hazafias érdemek jutalmazásául szétosztott adományi jószágok, mindmennyi akadályai voltak a városi élet és az ipar életerős fejlődésének.

Ezek történeti igazságok, amiket megczáfolni nem lehet.

Amíg tehát a bennünket övező államok ipari érdekeik fokozatos fejlesztésével erejüknek súlyát ezen közgazdasági ág kultuszára fordították, és nyers szükségletüknek nagy tömegét a magyar mezőgazdaság produktumaiból elégítették ki: addig Magyarország közgazdasági érdekének súlypontja helyesen és teljesen indokoltan esett a mezőgazdasági érdekek mérlegére. Ily tényleges viszonyok között tehát senkinek se jutha-

tott eszébe, hogy emez elszigetelt közgazdasági helyzetből szélesebb tevékenységi területet jelöljön ki a nemzet közgazdasági működésének érvényesítésére.

A kultúrfejlődésben előrehaladott nemzetek azonban, vagyoni jólétük biztosításának természetszerű ösztönétől is vezéreltetve, fejlett iparuk mellett csakhamar áttértek a mezőgazdasági kultúrának intenzív fejlesztésére és iparkodtak ebbeli érdekeiket oly jelentékeny színvonalra emelni, hogy öntudatos és energikus fejlesztéssel, megközelítőleg egyenlő értékű konkurrensivé váltak a magyar mezőgazdasági nyers termékeknek.

E megdöbbenést keltő momentum hozta meg hazánkban az önálló közgazdasági berendezésnek első gondolatát; különösen pedig annak szomorú tapasztalata, hogy az ipari államokban kifejlődött mezőgazdasági élet versenye folytán, mindinkább érezhetővé vált a külföldről importált iparcikkek értékében és ezzel szemben a hazánkból kivitelre szánt mezőgazdasági nyers termékek értékében mutatkozó jelentékeny differencia.

Közgazdasági életünk terén a baj kétségtelenül megvan és ezen mindenesetre segítenünk kell. Ennélfogva nem szenvedhet kétséget az sem, hogy a már-már alig elviselhető egyenlőtlen konkurrencziával szemben radikális módszerhez és eszközökhöz kell nyúlnunk, nehogy a bajnak akuttá válltával elveszítsük lábaink alól a talajt; melyen most még a kellő időben, okos és czélszerű önszegélylyel megtudjuk vetni bázisát egy életerős és egészséges közgazdasági élet kialakulásának.

Téved azonban, aki ezt hiszi, hogy emez előkészítő átmenet oly könnyű feladat és oly gyors menetű, mint egy édes álom, mely suhanva száll el felettünk. Megfontolt, öntudatos és kitartó munkára van szükség.

ségünk, hogy közgazdasági helyzetünket a változott viszonyok követelményéhez képest, a nemzet jól felfogott érdekét kielégítő módon áttudjuk alakítani.

E nagyszabású átalakulás munkájával kapcsolatosan át kell alakulnia a belénk csontosodott közfelfogásnak is Új életnézetek, új vágyak, új ambíciók lépnek a régiék helyébe; és mindezen átalakult jellemző vonásoknak erejüket, létjogosultságukat a tudás és munka közös forrásából kell meríteniök.

A mélyreható közgazdasági átalakulásnak e nagy proceszusa megteremti és a történeti jelentőség színvonalára emeli azt a magyar polgárságot, mely a maga tudásával, munkakedvével és egyszerűségével erejének teljességét a megújuló közgazdasági élet területén érvényesíti.

A vezető elv, melynek szelleme a közös célra törekvő tevékenységnek irányát megszabja, az eddigi szétválasztó és eltávolodó irány helyett a kiegyenlítő és a teljes Összhangra igyekvő irány kell, hogy legyen. Mert csak az az állam számíthat közgazdasági érdekeinek sikerére, melyben a mezőgazdasági és ipari érdekek teljes harmóniában olvadnak össze.

Az új közgazdasági berendezést előkészítő nagy munkából ki kell vennie a maga részét a törvényhozásnak és a társadalomnak egyaránt; egyeseknek épügy, mint a közgazdasági intézményeknek és ezek között első sorban a hazai pénzügyintézeteknek, melyek kezelésében számtalan milliókat túlhaladó betéti összeg van improduktív módon felhalmozva.

A fősúly mindenesetre az iparfejlesztés erélyes munkájára fektetendő. Az elméleti iparoktatással kapcsolatosan a gyakorlati képzésre kell nagy gondot fordítanunk; hogy elvégre a hazai iparfejlesztés terén minél

több és minél intenzívebb intellektuális erő álljon rendelkezésre.

A szertelenségekbe csapongó és lényegében a spekulatív vállalkozás jellegében érvényesülő iparszabadságot az ipartörvény revideálásával megfelelő korlátok közé kell szorítani; hogy ily módon szakképzett iparosokat nevelve, az ezek által ízléssel és kellő szolidsággal előállított ipartermékeket megszabadítsuk a külföldről beözönlő tömegárak egyenlőtlen és egészségtelen versenyétől.

Nagy kiterjedésű uradalmak felett rendelkező főpapjaink és főuraink vegyenek részt hasonló módon az átalakítás nagy munkájában az által, hogy elsősorban saját mezőgazdaságuk körében termelt nyers termékeiket feldolgozása céljából építsenek gyárakat; alapsanak továbbá ipartelek és meglévő mozgó vagyonek egy részének produktív befektetésével vegyenek részt oly ipari vállalatok, gyárak, vagy egyéb közgazdasági intézmények létesítésében, melyek az új közgazdasági helyzet életerős megteremtéséhez múlhatatlanul megkívánatnak.

A munkára vágyó nép ily módon megfelelő foglalkozást találván, tisztességes és állandó keresményhez juthat; és ezzel megszűnik a pauperizmus és az Amerikába való kivándorlás.

Az egészséges alapon érvényesülő iparfejlesztésnek egyik fontos célja és feladata, hogy a személyi előnyeknél és anyagi viszonyainál fogva arra minősített és hivatott kisiparos megóvassék az iparszabadság túltengése folytán felszaporodott gyenge és erőtlen elemek által támasztott egészségtelen konkurrenzia lidércz nyomása alól. Ennek folytán képezi tehát a hazai iparfejlesztésnek egyik integráns részét azon feladatnak helyes

megoldása, hogy az anyagilag gyenge és erőtelen iparosok, nyerjenek megfelelő szakmába vágó tömeg-áruk gyártása céljából létesített gyárakban alkalmazást.

Ha a magyar nemzetnek minden jelentős tényezője kiveszi a maga részét az átalakítás és berendezkedés nagy munkájából; s ha a hozandó anyagi áldozatokon kívül kiváló súlyt fektetünk és nagy gondot fordítunk az ipar terén foglalkozó alanyoknak minél szakszerűbb kiképzésére; e fontos követelményeken kívül maguknak a nagy kontingenst alkotó kisiparosok egyéni hajlamainak is gyökeres átalakuláson kell végbemennie; amennyiben férfias elhatározással le kell mondaniuk azon egyéni kedvteléseikről, melyek régi hagyományok eltorzult formáiban csak arra alkalmasak, hogy erkölcsi és anyagi romlását eredményezzék a kisiparosok társadalmának.

Ereszben utalnunk kell a régi czéhek artikulusaiban szankcionált azon tiltó rendelkezésekre, melyek szigorú büntetés terhe alatt tiltották a korcsmázást, a naponkénti kávéházba járást, a kártyajátékot és egyéb ezekhez hasonló költséges szórakozásokat, melyek a lélekből kiölik a munkakedvet, a testet pedig renyheségre szoktatják, melyeknek elmaradhatatlan következménye azután az üzleti életnek unottsága és a tisztos polgárhoz illő egyszerű, de boldog családi életnek elhanyagolása.

Erőteljes vonásokkal megrajzolt kép ugyan, de nézzünk csak körül városainkban, bizonyára nem kell valami erős éleslátás ahhoz, hogy ezt az elszomorító képet mindenütt meglássuk és a maga sablonszerű mivoltában felismerjük.

Azok a nagy czélok és feladatok tehát, melyek tetterős munkára hívják fel a nemzetnek minden tagját, első sorban és mindenekfelett a magyar polgársághoz

szólanak, ahhoz a társadalmi tagozathoz, mely nagy átlagánál, intellektuális kvalitásánál, dologtevésénél és polgári egyszerűségénél fogva a magyar nemzetnek élet-erős törzsét képezi s mely ezen kiváló tulajdonságánál fogva egyedül van predestinálva arra, hogy a hazai kultúra és közgazdasági élet terén, valamint a magyar nemzeti eszme gyakorlati megvalósítása érdekében is vezető szerepet vigyen.

Am a főpapság és a főurak rendje tartsa meg ezentúl is politikai előjogait. De emellett a két történeti rend mellett alakuljon ki egy hatalmas polgári társadalom; még pedig oly összetételben és oly szervezettel, hogy legyen annak tagja minden magyar polgár, aki jellemével, tudásával, szorgalmával, munkásságánál és hazafiságánál fogva hivatott és alkalmas arra, hogy Magyarországot közgazdasági önállóságának megeremlése és megszilárdítása mellett, az egységes magyar nemzeti állam eszményi céljainak megvalósítására irányuló törekvésében is, elsőrendű tényezőként elősegítse és teljes erejével támogassa.

Terjesszük ki a »magyar polgárság«-nak politikai jogait oly arányokban, hogy a nemzet minden rétege befolyást nyerjen az ország törvényhozó testületében való képviseltetésére.

A föld- és házbirtokos, a köztisztviselő és hivatalnok, az ügyvéd, az orvos, a mérnök, a tanító és professzor, a tudós és művész; az iparos és kereskedő; az intelligens munkás, szóval: a társadalomnak minden intelligens alanya olvadjon össze »magyar polgárság« fogalmában; és vegyen tevékeny részt hazafias önzetlenséggel mindazon nagy célok megvalósításában, melyek hazánkat a szellemi és vagyoni felvirágozás jól megérdemelt céljához vezérelik!